

Сицилієць
Маріо П'юзо

Хрещений батько #2

Легендарний Майкл Корлеоне під час свого вигнання на Сицилію отримує від батька завдання – вивезти до США Сальваторе «Турі» Гільяно. Турі відомий як італійський Робін Гуд, який разом зі своєю бандою прагне звільнити простих людей Сицилії від панування мафії та продажної влади. Мафіозі не влаштовує такий розвиток подій, так само як і місцевих політиків. Гільяно становить загрозу їхньому авторитетові, тому його необхідно зупинити. На італійського Робіна Гуда розпочинають полювання: впіймати живим, а ще ліпше – мертвим. Чи встигне Майкл Корлеоне врятувати Гільяно? Його вороги – наймогутніші люди Сицилії...

Маріо П'юзо

Сицилієць

Для Керол

Частина I

Майкл Корлеоне

1950

Розділ 1

Майкл Корлеоне стояв на довгому дерев'яному пірсі в Палермо й дивився, як величезний океанський лайнер рушає в плавання до Америки. Він сам мав би відплисти на ньому, якби не нові вказівки від батька.

Він помахав на прощання чоловікам на маленькому рибальському човні, що привіз його до пірса, – чоловікам, які охороняли його всі ці роки. Човен осідлав білу піну, що йшла від лайнера, – відважне качення, що пливе за матусею. Чоловіки помахали йому у відповідь; більше він їх не побачить.

На пристані кипіло життя, метушилися робітники в кептарях і мішкуватому вбранні – розвантажували інші судна, переносили ящики на вантажівки, що саме підійшли до пристані. То були невисокі жилаві чоловіки, більше схожі на арабів, аніж на італійців; дзьоби кептарів затіняли їхні обличчя. Поміж них мають бути й нові охоронці, щоб переконатися, що з ним нічого не станеться, перш ніж він зустрінеться з доном Кроче Мало, *Caro di Caro* [1 – З італійської приблизно перекладається як «голова над головами». (Тут і далі прим. пер.)] «друзів друзів», як їх називали тут, на Сицилії. Газети, як і зовнішній світ, називали їх мафією, однак на Сицилії слово «мафія» ніколи не лунало з вуст її жителів. Так само вони ніколи не називали б дона Кроче Мало *Caro di Caro* – тільки «доброю душею».

За два роки вигнання на Сицилії Майкл чув чимало оповідок про дона Кроче, і деякі з них були такі фантастичні, що він мало не зневірився в самому існуванні такої людини. Однак отримані від батька вказівки були вичерпні: йому наказано пообідати з доном Кроче того ж дня. Разом вони мали влаштувати втечу із Сицилії для найвідомішого бандита країни Сальваторе Гільяно. Майкл Корлеоне не міг покинути Сицилію без Гільяно.

Біля кінця пірса, унизу, де за п'ятдесят ярдів від нього, величезне темне авто припаркувалося на вузькій вулиці. Біля нього стояло троє чоловіків – чорні прямокутники, вирізані зі сліпучого листка світла, що золотою стіною падало з неба. Майкл пішов до них. Зупинився на мить підкурити свою сигарету й оглянути місто.

Палермо лежало на дні чаші, утвореної згаслим вулканом. З трьох боків над ним нависали гори, з четвертого воно втікало в разючу синяву Середземного моря. Місто мерехтіло в золотавих променях сицилійського полудня. Стовпи червоного світла били в землю, наче відображаючи кров, пролиту на сицилійській землі за незліченні століття. У золотих променях купалися величні мармурові колони грецьких храмів, схожі на павутиння мусульманські вежі, вкрай заплутані фасади іспанських соборів; на віддаленому схилі супилися зубчасті стіни старого норманського замку – усе це лишили по собі різноманітні жорстокі армії, що правили Сицилією від народження Христа. За замковими стінами конічні гори тримали зніжене Палермо в задушливих обіймах – так, наче вони разом граційно опускалися на коліна й шию міста міцно охоплювала мотузка. Високо вгорі, у блискучому синьому небі, стрімко шугали незліченні крихітні червоні яструби.

Майкл підійшов до трьох чоловіків, які чекали на нього в кінці пірса. З чорних прямокутників виступили обличчя, сформувалися тіла. З кожним кроком він бачив їх усе чіткіше, і вони неначе розпливалися, розгорталися, щоб привітати й огорнути його.

Усі троє знали Майклову історію. Те, що він був наймолодший син великого дона Корлеоне з Америки, Хрещеного батька, чия влада доходила навіть до Сицилії. Те, що він убив високопосадовця з поліції Нью-Йорка, коли страчував якогось ворога імперії Корлеоне. Те, що він був тут, на Сицилії, у вигнанні, переховувався через ці вбивства, але тепер справи нарешті «владнано» й він мав повернутися на батьківщину, щоб зайняти своє місце спадкоємця «родини» Корлеоне. Вони вивчали Майкла: його швидкі й легкі рухи, насторожену пильність, запале обличчя, яке надавало йому вигляду

людини, що пережила страждання й небезпеку. Він вочевидь був той, кого годилося «поважати».

Коли Майкл зійшов із пірса, першим його привітав священник – огрядне тіло в рясі, голова увінчана засаленим капелюхом, схожим на кажана, білий комірець окроплений рудим сицилійським пилом, обличчя над ним по-мирському м'ясисте.

То був отець Бенджаміно Мало, брат великого дона Кроче. Поводився він сором'язливо й побожно, утім був цілковито відданий своєму відомому родичеві й оком не змигнув, притуляючи диявола до своїх грудей. Злі язики шепотіли, що він ділиться з доном Кроче навіть таємницями сповідей.

Отець Бенджаміно нервово всміхнувся, потиснувши Майклові руку; здавалося, кривувата й дружня усмішка Майкла, зовсім не схожа на посміх відомого вбивці, викликала в нього і подив, і полегшення.

Другий чоловік повівся не так сердечно, утім доволі ввічливо. То був інспектор Фредеріко Веларді, голова таємної поліції всієї Сицилії. Тільки в нього з-поміж тих трьох не було привітної усмішки на обличчі. Він був худий і надто добре вбраний як на чоловіка з державною зарплатою, холодні блакитні очі, успадковані від прадавніх норманських завойовників, були готові стріляти. Інспектор Веларді не мав підстав любити американця, що вбивав поліційних високопосадовців: може, він захоче спробувати свого щастя й на Сицилії. Стискання рук із Веларді було схоже на доторк мечів.

Третій чоловік був вищий і більший і поряд із двома іншими здавався велетнем. Він захопив у полон Майклову руку, тоді притягнув його до себе в теплі обійми.

– Кузене Майкле, – мовив він. – Вітаємо в Палермо. Тоді відсторонився й подивився на Майкла приязним, утім сторожким оком.

– Я Стефан Андоліні, ми з твоїм батьком разом вирости в Корлеоне. Я бачив тебе в Америці, коли ти був малим. Пам'ятаєш мене?

Дивно, але Майкл і справді його пам'ятав, бо Стефан Андоліні виділявся серед сицилійців: він був рудий. То був його хрест, адже сицилійці вірили, що в Юди було руде волосся. Обличчя в нього також було незабутнє: рот величезний, неправильної форми, повні вуста схожі на криваве січене м'ясо; над ними розташувалися волохаті ніздрі й очі, запалі в глибокі очниці. Хоча він і всміхався, це обличчя навівало думки про вбивство.

Зв'язок зі священником Майкл зрозумів одразу, однак інспектор Веларді став несподіванкою. Виконуючи обов'язки родича, Андоліні представив Майклові і самого інспектора, і його посаду. Молодий Корлеоне пильнував. Що тут робив цей чоловік? Веларді мав репутацію одного з найзатятіших переслідувачів Сальваторе Гільяно. До того ж було очевидно, що інспектор та Стефан Андоліні не люблять один одного; вони поводитися з витонченою ввічливістю двох людей, готових до смертельної дуелі.

Водій відчинив ім дверцята автомобіля. Отець Бенджаміно та Стефан Андоліні провели Майкла до заднього сидіння, шанобливо поплескуючи по спині. Отець Бенджаміно з християнською сумирністю напoліг, щоб Майкл сів біля вікна,

бо гість має бачити красу Палермо, а сам він тоді займе місце посередині. Андоліні теж сів позаду. Інспектор уже зайняв місце біля водія. Майкл помітив, що інспектор Веларді поклав руку на ручку дверей, щоб за пригоди швидко відчинити, і йому спало на думку, що отець Бенджаміно міг сісти посередині саме для того, щоб не стати випадковою ціллю.

Машина, як великий чорний дракон, повільно повзла вулицями Палермо. По обидва боки проспекту здіймалися граційні мавританські будинки, масивні адміністративні будівлі з грецькими колонами, іспанські собори. Приватні будинки, розфарбовані в синій, білий, жовтий кольори; їхні прикрашені квітами балкони утворювали над головою ще одну дорогу.

Видовище було б чудове, якби не загони карабінерів, національної поліції Італії, що стояли патрулями на кожному розі, тримаючи гвинтівки наготові. На балконах їх було ще більше.

Той транспорт, що оточував їхнє авто, видавався карликовим, особливо селянські вози з мулами, у яких переважно везли свіжі продукти з-за міста. Вози були повністю, аж до спиць коліс та голобель, у які запрягали мулів, пофарбовані в яскраві, жваві кольори. Боки багатьох возів розмальовано королями в коронах та лицарями в шоломах, сценами з легенд про Карла Великого та Роланда, цих старовинних героїв сицилійського фольклору. Але на деяких возах замість них Майкл бачив красивого молодого чоловіка в молескінових штанах та білій майці, з пістолетами на поясі, з пістолетами в кобурі через плече й два рядки слів під ним, які обов'язково закінчувалися великими червоними літерами: ГІЛЬЯНО.

Протягом свого сицилійського вигнання Майкл чимало чув про Сальваторе Гільяно: його ім'я постійно спливало в газетах, люди всюди говорили про нього. Дружина Майкла, Аполлонія, якимось зізналася, що щовечора молиться за безпеку Гільяно, як і всі підлітки та молоді люди Сицилії. Вони обожнювали його, він був одним із них, тим, ким усі вони мріяли стати. Зовсім молодим, трохи за двадцять, його визнали великим генералом, бо він переміг ті армії, що карабінери відправляли по нього. Розбійник був красивий і щедрий і більшу частину своїх кримінальних заробітків віддавав бідним. Він був шляхетний, його бандитам ніколи не дозволялося нападати на жінок чи священників. Коли він карав інформатора чи зрадника, завжди давав йому час помолитися й очистити свою душу, щоб мати якомога кращі стосунки з правителями наступного світу. Усе це Майкл знав без додаткових розповідей.

Вони звернули з проспекту, і увагу американця привернув величезний плакат із чорними написами, що висів на стіні будівлі. Йому саме вистачило часу побачити в першому рядку слово ГІЛЬЯНО. Отець Бенджаміно нахилився до вікна й сказав:

– То одна з прокламацій Гільяно. Попри все, серед ночі він і нині контролює Палермо.

– І що там написано? – спитав Майкл.

– Він дозволяє людям Палермо знову їздити трамваем, – відповів отець.

– Він дозволяє? – з усмішкою перепитав молодий Корлеоне. – Злочинець дозволяє?

З другого боку авто розсміявся Стефан Андоліні.

– Карабінери їздили трамваями, тож Гільяно взявся їх підривати. Але спочатку попередив, щоб люди їх уникали. Тепер він обіцяє більше їх не підривати.

Майкл сухо спитав:

– Чому Гільяно підривав повні поліції трамваї?

Інспектор Веларді повернувся до нього, пильно подивився блакитними очима.

– Бо Рим мав дурість заарештувати його батька та матір за те, що вони знали з відомим злочинцем – своїм власним сином. Фашистський закон, який республіка так і не скасувала.

– Мій брат, дон Кроче, влаштував їх визволення, – мовив із тихою гордістю отець Бенджаміно. – О, мій брат був дуже лютий на Рим.

«Господи, – подумав Майкл. – Дон Кроче був лютий на Рим? Та хто в біса цей дон Кроче, крім того, що pezzonovante[2 – Буквально 90-й калібр, у переносному значенні – велике цабе, велика цяця (сицилійський сленг).] мафії?»

Автомобіль зупинився перед пофарбованим у рожевий колір будинком завдовжки з цілий квартал. Кожен його кут вінчали сині мінарети. Двое швейцарів в ефектній уніформі із золотими гудзиками охороняли розкішний навіс із зеленими смугами й написом «ГОТЕЛЬ "УМБЕРТО"». Утім Майкла не відволікла ця розкіш.

Він окинув натренованим оком вулицю перед готелем, помітив принаймні десяток охоронців – вони ходили парами, стояли біля залізної огорожі. Ці люди й не приховували своєї функції: розстібнуті піджаки відкривали зброю на ремнях. Двое з тонкими сигарами на мить закрили Майклові дорогу, коли він вийшов із машини, оглянули його зблизька, вимірюючи для могили. Інспектора Веларді та інших вони проігнорували.

Коли всі разом увійшли до готелю, охоронці зачинили за ними двері. У холі матеріалізувалися ще четверо й провели їх далі довгим коридором. Вони мали гордовитий вигляд палацових слуг імператора.

Кінець коридору перекривали двое масивних дубових дверей. Якийсь чоловік підвівся з високого, подібного до трону стільця й відімкнув двері бронзовим ключем. Роблячи це, він кивнув і по-змовницьки всміхнувся отцеві Бенджаміно.

Двері відчинилися, відкривши величні кімнати: скляні вікна на всю висоту стін були відчинені в розкішний внутрішній сад, з якого доносився аромат лимонових дерев. Увійшовши, Майкл побачив усередині кімнати ще двох чоловіків. Цікаво, навіщо донові Кроче така охорона. Він був друг Гільяно, довірена особа міністра юстиції в Римі – це вбезпечувало його від карабінерів, які заповнювали Палермо. Тоді кого й чого боявся великий дон? Хто його ворог?

Меблі у вітальні були від початку створені для італійського палацу: колосальні крісла, канапи, за глибиною й довжиною схожі на невеликі човни, масивні мармурові столи, немов украдені з музею. Усе це було гідним облямуванням для чоловіка, який саме вийшов із саду, щоб привітати їх.

До Майкла Корлеоне привітно простягав руки дон Кроче. Стоячи, він був майже такий же завширшки, як і заввишки. Густе сиве волосся, охайно підстрижене, кучеряве, як у негра, вінчало масивну левову голову. Очі були темні, як у ящера, – дві родзинки над важкими, повном'ясими щоками. Щоки ці були як два великі шматки червоного дерева, ліва – гладенька, права – у складках плоті. Рот навидовижу витончений, над ним – тоненькі вуса. Риси обличчя склеював до купи товстий імперський виступ носа.

Однак під головою імператора було цілком селянське тіло. Великі штани сиділи погано, обтягували велетенське черево, їх підтримували широкі сірувато-білі підтяжки. Широченна сорочка біла, свіжовипрана, але не випрасувана. На ньому не було ані краватки, ані піджака, і на мармуровій підлозі стояв босий.

Цей чоловік не був схожий на того, хто «вмочував дзьоба» у кожний бізнес у Палермо, аж до скромних ринкових яток на площі. Важко було повірити, що він відповідає за тисячі смертей. Що він править Західною Сицилією значно більше, ніж уряд у Римі. І що він багатший за герцогів та баронів, які володіли шикарними сицилійськими маєтками.

Дон Кроче швидко й легко обійняв Майкла, кажучи: – Я знав твого батька. Коли ми були дітьми. Мене тішить, що в нього такий гарний син.

Тоді розпитав, чи приємною для гостя була подорож, чи йому щось зараз потрібно. Майкл усміхнувся й відповів, що не відмовився б від кусня хліба й краплини вина. Дон Кроче негайно провів його в сад: як усі сицилійці, він любив їсти надворі, коли випадала нагода.

Накритий під лимоновим деревом стіл виблискував полірованим склом та тонким білим полотном. Слуги відсунули від столу широкі бамбукові крісла. Дон Кроче зі жвавою чемністю, від якої здавався молодшим за свій вік (йому було вже за шістдесят) розсаджував гостей. Майкла він посадив праворуч від себе, а брата, священика, ліворуч. Інспектора Веларді та Стефана Андоліні розмістив навпроти й дивився на обох прохолодно.

Усі сицилійці люблять попоїсти, коли є що, і одним із небагатьох жартів про дона Кроче, на які люди наважувалися, було те, що він радше поїсть, аніж вб'є ворога. От і тепер він сидів, тримаючи ножа з виделкою, і з задоволенням, м'яким обличчям дивився, як слуги виносять їжу. Майкл озирнувся на сад. Його оточувала висока кам'яна стіна, і щонайменше десятеро охоронців сиділи за своїми маленькими столиками, однак не більше, ніж по двоє, і на достатній відстані, щоб зберегти приватність дона Кроче та його гостей. Сад повнився пахощами лимонів та оливкової олії.

Дон Кроче сам подбав про Майкла: поклав на його тарілку смажене курча та картоплю, наглянув, щоб спагеті посипали достатньою кількістю тертого сиру, наповнив бокал каламутним місцевим білим вином. Усе це він робив із неабиякою зацікавленістю й широю тривогою, бо його новому другові було

важливо добре поісти й випити. Майкл був голодний, він зі світанку не їв, а дон усе підкладав йому на тарілку. Він так само стежив за частуванням інших гостей, жестом кликав слугу, коли треба було наповнити бокал чи вкрити порожню тарілку їжею.

Нарешті вони закінчили й дон, потягуючи своє еспreso, був готовий перейти до справ.

– Отже, ти допоможеш нашому другові Гільяно, – мовив він до Майкла.

– Саме такі вказівки я маю, – відповів Майкл. – Мушу переконатися, що він вдало доїде до Америки.

Дон Кроче кивнув; на його масивному обличчі червоного дерева застиг сонний приятний вираз, властивий повним людям. Дивно було чути від такого обличчя й тіла його дзвінкий високий голос.

– Ми з твоїм батьком про все домовилися, я мав доправити до тебе Сальваторе Гільяно. Однак у житті нічого не буває просто так, завжди трапляються несподіванки. Мені важко буде дотриматися свого слова в цій угоді. – Він підніс руку вгору, щоб Майкл не перебив його. – Моєї провини в цьому немає. Я нічого не змінював. Але Гільяно більше нікому не довіряє, навіть мені. Багато років, мало не з першого дня його життя вигнання, я допомагав йому вижити; ми були партнерами. З моєю допомогою він став найвеличнішою людиною Сицилії, хоча тепер він усього лиш хлопчисько двадцяти семи років. Однак його час добігає кінця. П'ять тисяч італійських солдатів та військових поліцаїв обшукують гори. І все одно він відмовляється віддатись у мої руки.

– Тоді я нічого для нього не можу зробити, – мовив Майкл. – Я маю наказ чекати до семи днів, тоді мушу відпливти до Америки.

Кажучи це, він питав себе, чому його батькові так важливо влаштувати втечу Гільяно? Майкл відчайдушно хотів повернутися додому після стількох років вигнання. Він непокоївся за батькове здоров'я. Коли Майкл утік з Америки, батько лежав у лікарні з важким пораненням. Відтоді його старшого брата Сонні вбито, а «родина» Корлеоне зав'язла у відчайдушній боротьбі за виживання з п'ятьма «родинами» Нью-Йорка. Ця боротьба дісталася зі Штатів до самого серця Сицилії, щоб убити юну дружину Майкла. Так, посланці від батька принесли йому звістки про те, що старий дон одужав від ран, що він примирився з п'ятьма «родинами» і зробив так, що всі звинувачення проти Майкла скасували. Однак Майкл знав, що батько чекає на його повернення, щоб син став його правою рукою, знав, що всі члени родини будуть раді його бачити: сестра Конні, брат Фредді, названий брат Том Хейген і бідолашна мати, що, безперечно, і досі оплакує смерть Сонні. Йому мимохідь згадалася Кей: чи вона досі думає про нього, після того як він на два роки зник? Але головним було от що: чому батько відкладає його повернення? Це могло спричинити тільки щось надзвичайно важливе, пов'язане з Гільяно.

Раптом Майкл усвідомив, що його вивчають холодні блакитні очі інспектора Веларді. На тонкому аристократичному обличчі відобразилося презирство, наче Майкл проявив себе боягузом.

– Май терпіння, – мовив дон Кроче. – Наш друг Андоліні й досі виступає посередником між мною та Гільяно з його родиною. Ми всі переконуємо його разом. Коли ти пойдеш звідси, то рушиш до батька й матері Гільяно в Монтелепре, це по дорозі до Трапані.

Він зупинився на мить і всміхнувся; усмішка не порушила масивності його щік.

– Мені розповіли про твої плани. Усі твої плани.

Дон Кроче сказав це з особливим наголосом, але Майкл подумав, що всіх планів той знати не міг. Хрещений батько ніколи нікому не розповідав усього.

– Усі ми, ті, хто любить Гільяно, – м'яко вів далі дон Кроче, – погоджуємося щодо двох речей. Йому не можна більше лишатися на Сицилії, і він має емігрувати до Америки. Інспектор Веларді теж із цим згоден.

– Це навіть для Сицилії дивно, – відповів Майкл, усміхнувшись. – Інспектор – голова таємної поліції, що присягнула спіймати Гільяно.

Дон Кроче засміявся коротко, механічно.

– Хто зрозуміє Сицилію? Утім усе просто. Риму буде краще, якщо Гільяно щасливо житиме в Америці, а не сипатиме звинуваченнями з клітки для свідків у суді Палермо. Суцільна політика.

Майкл був спантеличений, відчув різкий дискомфорт. Це було не за планом.

– Чому інспектор Веларді зацікавлений у його втечі? Мертвий Гільяно небезпеки не становить.

Інспектор зі зневагою відповів:

– Я обрав би саме це. Але дон Кроче любить його як сина. Стефан Андоліні злісно витріщився на інспектора. Отець Бенджаміно втягнув голову в плечі й відпив зі своєї склянки. Однак дон Кроче суворо відповів Веларді:

– Ми всі тут друзі й повинні бути відверті з Майклом. Гільяно має козир – щоденник, який він називає «Заповітом». Він містить докази того, що уряд Рима – певні його чиновники – допомагали йому чинити розбій у ці роки, маючи на те свої, політичні причини. Якщо цей документ буде оприлюднений, християнсько-демократичний уряд впаде й Італією правитимуть соціалісти й комуністи. Інспектор Веларді згоден зі мною, що цього не можна допустити. Тому він прагне допомогти Гільяно втекти з цим «Заповітом», бо так він залишиться невідомим.

– Ви бачили той «Заповіт»? – спитав Майкл. Цікаво, чи знав про нього батько. У його вказівках нічого про цей документ не було.

– Я знаю про його зміст, – відповів дон Кроче.

Інспектор Веларді різко сказав:

– Якби я міг вирішувати, то вбив би Гільяно, і до дідька його «Заповіт».

Стефан Андоліні подивився на інспектора з такою неприхованою, напруженою ненавистю, що Майкл уперше усвідомив, що перед ним сидить людина, не менш небезпечна за дона Кроче.

– Гільяно ніколи не скориться, – мовив Андоліні. – Ти недостатньо вправний для того, щоб відправити його в могилу. Тобі було б розумніше пильнувати себе.

Дон Кроче повільно підняв руку – і за столом запала тиша. Він повільно заговорив до Майкла, не зважаючи на інших.

– Можливо, я не зможу дотримати слова й привезти тобі Гільяно. Не можу тобі сказати, чому дона Корлеоне так цікавить ця справа. Будь певен, він має свої на те причини, і вони вагомі. Але що я можу зробити? По обіді ти поїдеш до батьків Гільяно, переконаєш їх, що їхній син має мені довіритися, і нагадаєш цим милим людям, що саме я визволив їх із в'язниці. – Він на мить замовк. – Може, тоді ми будемо спроможні допомогти їхньому синові.

За роки вигнання й переховування в Майкла розвинулося тваринне передчуття небезпеки. Йому не подобався інспектор Веларді, він боявся жорстокого вбивці Стефана Андоліні, від отця Бенджаміно в нього спиною бігла мурашка. Однак найтривожніші сигнали йшли до його мозку від дона Кроче.

Усі чоловіки за столом говорили тихіше, звертаючись до дона Кроче, навіть його ж власний брат, отець Бенджаміно. Вони линули до нього, схиливши голови, чекаючи на його слова, навіть жувати припиняли. Слуги колами ходили навколо нього, так, наче він був сонцем; розсипані садом охоронці невпинно стежили за ним, готові за командою вистрибнути й розірвати всіх на шмаття.

Майкл обережно сказав:

– Доне Кроче, я тут, щоб дослухатися до будь-якого вашого бажання.

Дон схвально кивнув своєю величезною головою, склав на животі чітко окреслені руки й своїм владним тенором мовив:

– Ми маємо бути повністю відверті один з одним. Скажи, які ти маєш плани щодо втечі Гільяно? Розкажи мені, як син батькові.

Майкл зиркнув на інспектора Веларді. Він не став би говорити відверто перед головою таємної поліції Сицилії. Дон Кроче негайно зрозумів натяк.

– Інспектор Веларді повністю керується моїми порадами, – завважив він. – Можеш довіряти йому так само, як мені.

Майкл підніс бокал із вином до вуст. Понад ним він бачив, як спостерігають за ними охоронці – глядачі на виставі. Він бачив, як скривився Веларді: йому не сподобалася тактовність слів дона, з яких було очевидно, що саме дон Кроче керує самим інспектором і його підлеглими. Він бачив, як насупилося вбивче й губасте обличчя Стефана Андоліні. Тільки отець

Бенджаміно не схотів зирнутися з ним і нахилив голову. Майкл випив бокал мутного білого вина, і слуга негайно наповнив його знову. Садок раптом здався небезпечним місцем.

Корлеоне нутром відчував, що сказане доном Кроче не може бути правдою. Чому хтось за цим столом узагалі має довіряти голові таємної поліції Сицилії? Довіряв би йому Гільяно? Майкл кисло подумав, що історія Сицилії густо пересипана зрадою; він згадав свою покійну дружину. То чому дон Кроче такий довірливий? І для чого вся ця охорона? Дон Кроче – перша людина мафії. Він має наймогутніші зв'язки в Римі й насправді заступає владу тут, на Сицилії. То чого боїться дон Кроче? Могло йтися хіба що про Гільяно.

Та дон стежив за ним, тож Майкл намагався говорити якомога щиріше.

– Мій план простий. Я мушу чекати в Трапані, доки Сальваторе Гільяно не привезуть до мене. Ви і ваші люди. Швидкий корабель доправить нас до Африки. Звісно ж, ми матимемо всі необхідні документи. З Африки відлетимо до Америки, де вже все влаштовано, і звичні формальності нас не обходять. Сподіваюся, усе буде так просто, як мені озвучено. – Він на мить замовк. – Хіба що ви порадите мені щось інше.

Дон зітхнув і відпив зі свого бокала. Тоді зосередив увагу на Майклові й заговорив повільно й вагомо:

– Сицилія – трагічний край. Тут немає довіри. Тут немає порядку. Лише насильство й зрада, і чимало. Ти виглядаєш настороженим, друже, і маєш на це право. Так само, як і наш Гільяно. Ось що я тобі скажу: Турі Гільяно не вижив би без мого захисту; ми з ним були наче пальці на одній руці. А тепер він вважає мене своїм ворогом. О, ти не уявляєш, як мені жаль. Я мрію лише про те, що одного дня Турі Гільяно повернеться до своєї родини й буде визнаний героєм Сицилії. Він справжній християнин і відважний чоловік. І серце в нього таке ніжне, що він завоював любов усіх жителів острова. – Дон Кроче зупинився й допив своє вино одним духом. – Однак обставини проти нього. Він сам у горах і має хіба що жменьку людей, щоб протистояти тій армії, яку відправляє проти нього Італія. І його зраджують на кожному кроці. Це тому він не вірить нікому, навіть самому собі.

Одну мить дон дуже холодно дивився на Майкла.

– Якщо вже говорити зовсім чесно, – мовив він, – якби я не любив Гільяно так сильно, можливо, я й дав би тобі раду, хоч і не зобов'язаний це робити. Може, мені варто чесно й відверто сказати: їдь до Америки без нього. Ми наближаємося до кінця трагедії, що ніяк тебе не стосується.

Він зробив невелику паузу й знову зітхнув.

– Але, звісно ж, ти наша єдина надія, і я змушений благати тебе лишитись і допомогти нам. Я допомагатиму всім, чим зможу, і ніколи не зраджу Гільяно. – Дон Кроче підніс свого бокала. – Хай він живе тисячу років.

Усі випили. Майкл розмірковував. Дон хоче, щоб він лишився чи щоб зрадив Гільяно? Заговорив Стефан Андоліні:

– Пам’ятайте, ми пообіцяли батькам Гільяно, що Майкл відвідає їх у Монтелепре.

– Безперечно, – м’яко відповів дон Кроче. – Ми мусимо дати його батькам хоч якусь надію.

Отець Бенджаміно сумирно наполіг:

– Може, вони щось знають про «Заповіт».

Дон Кроче зітхнув.

– Так, «Заповіт» Гільяно. Він вважає, що той урятує йому життя чи принаймні помститься за його смерть. – Говорив він прямо до Майкла. – Запам’ятай це. Рим боїться «Заповіту», але я не боюся. І скажи його батькам: те, що написано на папері, впливає на історію. Але не на життя. Життя – то інша історія.

Їзда від Палермо до Монтелепре тривала десь годину. Утім за цю годину Майкл та Андоліні перемістилися від цивілізації міста до примітивної культури сицилійського села. За кермом крихітного «фіата» сидів Стефан Андоліні; у світлі дня на його щоках та підборідді яскравим багрянцем горіли корені гладенько зголеного волосся. Він кермував повільно, обережно, як усі ті, хто вчиться керувати автомобілем на пізніх етапах життя. Піднімаючись угору величезним гірським масивом, «фіат» пихтів, наче йому бракувало повітря.

П’ять разів довелося пригальмовувати перед контрольно-пропускним пунктом національної поліції – загін зі щонайменше десятка вояків і броньований автомобіль, що наїзачився автоматами. Їх пропускали завдяки паперам Андоліні.

Майкл дивувався з того, що місцевість може стати такою дикою й примітивною на такій малій відстані від великого міста. Вони проїздили повз крихітні селища з камінними будинками, що ризиковано балансували на крутих схилах. Ці схили були ретельно розорані, перетворені на вузькі тераси полів, на яких охайними рядками росла колюча зелень. Невеликі пагорби були всипані незліченними білими валунами, наполовину заритими в мох та бамбукові стебла; здалеку це скидалося на розлоге кладовище з простими надгробками.

Край дороги періодично траплялися святилища – дерев’яні скриньки зі статуєтками діви Марії чи якогось особливо шанованого святого всередині, під замком. Майкл побачив біля одного з таких святилищ жінку, що молилася, упавши на коліна, тоді як її чоловік цмулив вино з пляшки, сидячи у візку, запряженому віслюком. Голова віслюка хилилася долі, як у мученика.

Стефан Андоліні схилювся, погладив Майклове плече й мовив:

– Мое серце тішиться, коли я тебе бачу, любий кузене. Ти знав, що Гільяно теж нам рідня?

Майкл був певен, що то брехня: було щось таке в цій рудій лисячій посмішці.

– Ні, – відповів він. – Я знаю тільки, що його батьки працювали на мого батька в Америці.

– Як і я, – завважив Андоліні. – Ми допомагали твоєму батькові будувати дім на Лонг-Айленді. Старий Гільяно – хороший муляр, і хоч твій батько й пропонував йому місце в бізнесі з оливковою олією, він лишився вірний своїй справі. Вісімнадцять років працював, мов той негр, і економив, як єврей. Тоді повернувся на Сицилію, щоб зажити, як англієць. Але через війну та Муссоліні їхні ліри стали нічого не варті, і тепер він володіє хіба що своїм будинком та клаптиком землі для обробітку. Гільяно кляне той день, коли поїхав з Америки. Вони думали, що виростять свого хлопчика принцом, і ось він став розбійником.

За «фіатом» хмарилася курява; уздовж дороги привидами поставали зарості бамбука та опунцій, грона плодів скидалися на людські руки. У долинах виднілися гаї олив та виноградники. Раптом Андоліні мовив:

– Мати понесла Турі в Америці.

Побачивши запитання в Майклових очах, продовжив:

– Так, але народився він уже на Сицилії. Зачекали б кілька місяців, і Турі був би американець по закону. – Він на мить замовк. – Турі завжди про це говорить. Ти справді думаєш, що зможеш допомогти йому втекти?

– Не знаю, – відповів Майкл. – Після обіду з інспектором і доном Кроче я вже нічого не знаю. Вони хочуть моєї допомоги? Батько казав, що дон Кроче все для цього зробить. Він не згадував про інспектора.

Андоліні провів рукою по лисуватій голові. Несамохіть натиснув на педаль газу, і «фіат» рвонув уперед.

– Гільяно з доном Кроче нині ворогують, – сказав він. – Але ми маємо плани, що не стосуються дона Кроче. Турі з батьками розраховують на тебе. Вони знають, що твій батько ніколи не кривив душею з другом.

– А ти на чиему боці? – спитав Майкл.

Андоліні зітхнув.

– Я б'юся за Гільяно, – відповів він. – Ми з ним товаришували останні п'ять років, а до того він урятував мені життя. Та я живу на Сицилії й не можу відкрито зректися дона Кроче. Я йду туго натягнутим дротом між ними двома, але ніколи не зраджу Гільяно.

Що, чорт забирай, він верзе? Чому ні від кого з них не можна дістати прямої відповіді? «Тому, що це Сицилія», – подумав Майкл. Сицилійці бояться правди. Тирани й інквізитори тисячі років катували їх за правду. Священик у кабінці для сповіді вимагав правди, погрожуючи вічним пеклом. Але правда була джерелом влади, засобом контролю, то навіщо комусь віддавати її?

Йому доведеться шукати свій власний шлях чи, може, відмовитися від місії й поспішити додому. Тут молодий Корлеоне на небезпечній території. Вочевидь, між Гільяно та доном Кроче йде вендета, а опинитися у вирі сицилійської вендети смертельно. Сицилійці вірять, що єдина справедливість полягає в помсті, а та завжди безжальна. На цьому християнському острові, де в кожному домі стояла статуетка Ісуса в сльозах, християнське прощення вважали гідним зневаги прихистком боягузів.

– Чому Гільяно з доном Кроче стали ворогами? – спитав Майкл.

– Через трагедію в Портелла-делла-Джинестрі, – відповів Андоліні. – Два роки тому. Після неї все змінилося. Гільяно в усьому звинувачує дона Кроче.

Раптом авто мало не перейшло у вертикальне падіння: дорога спускалася з гір у долину. Вони оминули руїни норманського замку, зведеного дев'ять сотень років тому, щоб тероризувати жителів цих місць, – тепер він був зайнятий незавадними ящірками й кількома козами, які тут заблукали. Унизу Майкл побачив Монтелепре.

Містечко лежало серед навислих над ним гір, немов у відрі на дні колодязя. Воно було досконало кругле – жоден будинок не вибивався за межі, і пообіднє сонце поливало його кам'яні стіни темно-червоним вогнем. Тепер «фіат» спускався вузькою й звивистою вулицею. Андоліні натиснув на гальма там, де дорогу перегороджував загін озброєних карабінерів. Один рушницею дав їм знак вийти з автомобіля.

Майкл дивився, як Андоліні показує поліції документи. Він побачив спеціальну перепустку з червоними краями – йому було відомо, що такі видає тільки міністр юстиції в Римі. У молодшого Корлеоне теж була така разом із вказівкою показувати її тільки в крайньому разі. Як Андоліні зміг отримати такий могутній документ?

Тоді вони повернулися до «фіата» й покотилися далі вуличками Монтелепре, такими вузькими, що, якби їм назустріч їхало інше авто, розминутися вони не змогли б. Усі будинки мали елегантні балкони й були пофарбовані в різні кольори – чимало блакитних, трохи менше білих, кілька рожевих. Зовсім мало жовтих. О цій порі жінок на вулицях не було: вони розійшлися по кухнях готувати вечерю для своїх чоловіків. Не було й дітей. Натомість на кожному розі був патруль із пари карабінерів. Монтелепре було схоже на окуповане містечко під час воєнного стану. Хіба що кілька старших чоловіків із кам'яними обличчями дивилися вниз із балконів.

«Фіат» зупинився перед рядом будинків, один із яких був яскраво блакитний, а орнамент у його кованій хвортці складався в літеру Д. Хвортку відчинив низенький жилавий чоловік років шістдесяти в темному смугастому американському костюмі, білій сорочці й чорній краватці. То був батько Гільяно. Він коротко, але приязно обійняв Андоліні й мало не вдячно поплескав Майкла по плечу, запрошуючи їх зайти.

У батька Гільяно було таке обличчя, що наче страждає від очікуваної смерті безнадійно хворої близької людини. Було помітно, що він суворо стримує

емоції, однак його рука час від часу торкалася обличчя, наче змушуючи його тримати форму. Тіло було скуте, рухи – різкі, однак трохи нерішучі.

Вони увійшли до великої вітальні, розкішної як на сицилійський будинок у такому маленькому містечку. Над кімнатою панувало величезне збільшене фото в овальній дерев'яній рамі кремового кольору, надто розпливчате, щоб зрозуміти, що ж на ньому. Утім Майкл одразу збагнув, що то мав бути Сальваторе Гільяно. На маленькому чорному столику під світлиною стояла лампадка. На іншому столику було чіткіше фото в рамці: батько, мати й син стояли на тлі червоної завіси, син владно обіймав матір за плечі. Сальваторе Гільяно дивився просто в камеру, наче кидав їй виклик. Обличчя в нього було надзвичайно красиве, подібне до грецької статуї, риси трохи важкуваті, мов висічені з мармуру, вуста повні й чуттєві, очі овальні, широко розставлені, з навислими повіками. То було лице людини без сумніву в собі, рішуче налаштованої на те, щоб вразити світ. Але ніхто не попереджав Майкла про те, що це красиве обличчя буде таке м'яке й добре.

Були ще й інші світлини, на яких він був разом зі своїми сестрами та їхніми чоловіками, але вони були майже сховані в темних кутках.

Батько Гільяно провів їх до кухні, де його дружина відволіклася від плити, щоб привітати гостей. Марія Ломбардо Гільяно виглядала значно старшою, ніж на знімку у вітальні, наче то була зовсім інша людина. Її ввічлива усмішка була проваллям на кістлявому виснаженому обличчі, вкритому потрісканою, сухою шкірою. Довге густе волосся падало на плечі, у ньому було чимало широких пасм сивини. Справді бентежили очі – майже чорні, утілена ненависть до цього світу, який намагався роздушити її саму та її сина.

Не звертаючи уваги на чоловіка та Стефана Андоліні, вона заговорила до Майкла:

– Ти приїхав допомогти моему синові чи як?

Чоловіки виглядали присоромленими різкістю її запитання, та Майкл серйозно їй усміхнувся.

– Так, я з вами.

Напруга спала, жінка опустила голову й закрила руками обличчя наче в очікуванні удару. Андоліні м'яко заговорив до неї:

– Отець Бенджаміно теж хотів прийти, я сказав йому, що вам того не хотілося б.

Марія Ломбардо підняла голову, і Майкл зачудувався тим, як усе те, що вона відчувала, відобразилося на її обличчі. Зневага, ненависть, страх, іронія, з якою слова пасували до її жорсткої посмішки – гримаси, якої вона не приховувала.

– О, в отця Бенджаміно, безсумнівно, добре серце, – мовила вона. – І він із цим добрим серцем, як чума, несе смерть цілим поселенням. Він наче агава: притулися до нього – і стечеш кров'ю. Він несе всі таємниці сповіді до свого брата, продає дияволу довірені йому душі.

Тихо й переконливо, наче намагаючись заспокоїти божевільну, батько Гільяно заперечив:

– Дон Кроче – наш друг, він звільнив нас із в'язниці. Його дружина вибухнула:

– Так, дон Кроче, «добра душа», завжди такий приязний. Але я скажу тобі, цей дон Кроче – змії. Він цілиться й вбиває свого друга. Вони з нашим сином збиралися правити Сицилією разом, але Турі тепер ховається один у горах, а «добра душа» гуляє на волі в Палермо зі своїми хвойдами. Варто донові Кроче свиснути – Рим облизуватиме його п'яти. А на його совісті ж більше злочинів, ніж у нашого Турі. Він – зло, а наш син – добро. О, якби я тільки була чоловіком, як ти, я б убила дона Кроче. «Добра душа» в мене б спочила назавжди. Ви, чоловіки, нічого не розумієте.

Її пересмикнуло від огиди. Батько Гільяно нетерпляче сказав:

– Я так розумію, що нашому гостеві за кілька годин знову в дорогу, йому треба попоїсти, перш ніж ми все обговоримо.

Жінка раптово змінилася, заметушилася.

– Бідолаха, ти ж весь день іхав, щоб нас побачити, а тоді ще й мав слухати побрехеньки дона Кроче та мої марення. Куди тобі потім?

– До ранку я маю бути в Трапані, – відповів Майкл. – Зупинюсь у батькових друзів і чекатиму на вашого сина.

У кімнаті стало тихо. Молодий Корлеоне відчув, що всі вони знають його історію. Вони бачили рану, з якою він жив два роки, його запалі щоки. Мати Гільяно підійшла до нього й швидко обійняла.

– Випий вина, – сказала вона. – Тоді піди прогуляйся містом. Їжа буде на столі за годину, і друзі Турі тоді вже прийдуть, тож ми зможемо поговорити.

Андоліні та батько Гільяно стали обабіч Майкла, і всі разом вони пішли гуляти вузькими, мощеними бруківкою вулицями Монтелепре. Тепер, коли сонце скотилося з неба, каміння сяяло чорнотою. У туманному синьому передвечірньому повітрі навколо них рухалися лише силуети карабінерів. На кожному перехресті від Віа Белла зміїлися вбік провулки, немов стікали отрутою. Містечко здавалося порожнім.

– Колись це було веселе місто, – мовив батько Гільяно. – Завжди, завжди дуже бідне, як і вся Сицилія, повне злиднів, але живе. Тепер понад сім сотень жителів за ґратами, заарештовані за змову з моїм сином. Вони невинні, більшість із них, але уряд забрав їх, щоб налякати інших, змусити їх доносити на мого Турі. Нині в цьому містечку дві тисячі солдатів Національної поліції, ще кілька тисяч полюють на Турі в горах. Люди більше не вечереють поза будинком, їхні діти більше не бавляться на вулицях. Поліцаї – такі боягузи, що палять зі зброї, навіть якщо просто заець перебігає дорогу. Коли стає темно, починається комендантська година, і якщо жінка піде до сусідки і її затримать, то на неї чекають приниження та образи. Чоловіків же потягнуть катувати в підземелля Палермо. – Чоловік

зітхнув. – В Америці такого ніколи не може статися. Я проклинаю той день, коли поїхав звідти.

Стефан Андоліні підпалив невеличку сигару, зупинивши всю компанію. Пускаючи дим, він з усмішкою сказав:

– Правду кажучи, сицилійці радше нюхатимуть лайно у своєму селищі, ніж найкращі парфуми в Парижі. Що я тут роблю? Міг би втекти до Бразилії, як деякі інші. О, ми любимо рідні місця, ми сицилійці, але Сицилія нас не любить.

Батько Гільяно знизав плечима.

– Я дурний, бо повернувся. Якби тільки зачекав кілька місяців, мій Турі був би американець по закону. Утім повітря цієї країни, певно, просочилось у лоно його матері. – Він зачаровано похитав головою. – Чому мій син завжди переймався бідами інших людей, навіть не його кривих родичів? Він завжди мав такі величні ідеї, завжди говорив про справедливість. А справжній сицилієць говорить про хліб.

Ідучи по Віа Белла, Майкл помітив, що місто було ідеальне для засад і партизанської війни. Вулиці такі вузькі, що ними могло проїхати тільки одне авто, багато з них годилися хіба що для невеликих візків та віслуків, яких сицилійці досі використовували для перевезення товарів. Кілька чоловіків могли б стримувати тут нападників, а тоді втекти до білих вапнякових гір, що оточували місто.

Чоловіки спустилися на центральну площу. Андоліні вказав на невеличку церкву, що височіла над нею, і мовив:

– Турі ховався саме в цій церкві, коли поліцаї вперше намагалися його спіймати. Відтоді він став приви́дом.

Вони втрюх пильно дивилися на церковні двері, так, наче Сальваторе Гільяно міг постати перед ними.

Сонце сіло за гори, і вони повернулися до будинку, перш ніж почалася комендантська година. Тут на них чекало двоє незнайомців – незнайомців тільки для Майкла, бо обидва обійняли батька Гільяно й потиснули руку Стефанові Андоліні.

Один із них був стрункий юнак із дуже хворобливою, землистою шкірою й величезними гарячковими темними очима. Він мав франтуваті вусики й був мало не по-жіночому привабливий, хоча ні в якому разі не зніжений. У ньому була якась гордовита жорстокість, як це буває з тими, хто прагне командувати за всяку ціну.

Коли його представили як Гаспаре Пішотту, Майкл був вражений. Пішотта – права рука Турі Гільяно, його кузен і найближчий друг. Це найрозшукуваніша людина Сицилії після Гільяно: за його голову давали п'ять мільйонів лір. З того, що Майкл про нього чув, він уявляв собі небезпечнішого й злішого з вигляду чоловіка. Але ж от він стояв перед ним, такий тендітний, із сухотним рум'янцем на щоках. Тут, у Монтелепре, оточеному двома тисячами вояків військової поліції Рима.

Другий чоловік здивував його не менше, але з інших причин. Спочатку глянувши на нього, Майкл здригнувся. Чоловік був такий маленький, що скидався на карлика, але в ньому була така гідність, що Майкл негайно відчув: його здригання може сильно образити чоловіка. Він був убраний у вишуканий сірий костюм у тонку смужку, відмінного крою, широка й дорога з вигляду срібляста краватка стікала вниз вершково-білою сорочкою. Волосся мав густе й майже сиве, хоча був не старший від п'ятдесяти. Він був елегантний, яким тільки елегантним може бути дуже низенький чоловік. Обличчя мав грубувате й красиве, з великими чуттєвими вустами.

Він зрозумів, що Майклові незручно, і привітав його з іронічною, але теплою усмішкою. Його представили як професора Гектора Адоніса.

Марія Ломбардо Гільяно накрила стіл у кухні. Вони іли біля балконного вікна, з якого було видно вкрите червоними смугами небо, темряву ночі, що наповзала з гір. Майкл ів повільно, усвідомлюючи, що всі вони стежать за ним, оцінюють його. Їжа була дуже проста, але смачна: спагеті з чорнильним соусом з кальмара та печеня з кролика, пекуча від червоного соусу з перцем і томатами. Нарешті Гаспаре Пішотта заговорив місцевим сицилійським діалектом:

– То ти син Віто Корлеоне, який навіть величніший за нашого дона Кроче, так кажуть. І саме ти врятуєш нашого Турі.

Голос у нього був холодний і трохи насмішкуватий, він запрошував прийняти виклик, якщо наважися. Посмішка ставила під сумнів кожен мотив кожної дії, наче говорячи: «Так, ти насправді робиш хорошу справу, але тобі самому це нащо?» Та все одно це не звучало нешанобливо, він знав Майклову історію – вони були товариші в убивстві.

Майкл мовив:

– Я виконую накази свого батька. Чекайму на Гільяно в Трапані, а тоді відвезу його до Америки.

Пішотта заговорив серйозніше:

– І коли Турі буде у твоїх руках, ти гарантуєш йому безпеку? Ти зможеш захистити його від Рима?

Майкл розумів, що мати Гільяно уважно спостерігає за ним, бачив, що її обличчя спотворила тривога. Він обережно сказав:

– Як людина взагалі може гарантувати що-небудь проти долі. Так, я впевнений.

Материне обличчя розслабилось, однак Пішотта різко заперечив:

– А я – ні. Ти сьогодні довірився донові Кроче. Розповів йому про план утечі.

– Чому б ні? – відрізав Майкл. Як, чорт забирай, він так швидко дізнався подробиці їхнього з доном Кроче обіду? – Я отримав від батька вказівки:

саме дон Кроче має влаштувати приїзд Гільяно. У будь-якому разі я говорив із ним лише про один план.

– А інші? – запитав Пішотта. Він помітив, що Корлеоне вагається. – Ти можеш говорити вільно. Якщо не можна довіряти тим, хто перебуває в цій кімнаті, то надії для Турі нема взагалі.

Уперше заговорив коротун Гектор Адоніс. Голос у нього був надзвичайно соковитий – голос природженого оратора, справжнього майстра переконувати інших:

– Любий мій Майкле, ви мусите зрозуміти: дон Кроче – ворог Турі Гільяно. Ваш батько має застарілу інформацію. Вочевидь ми не можемо доправити Турі до вас, не вживши застережних заходів.

Адоніс говорив довершеною римською італійською, не сицилійським діалектом.

Втрутився старий Гільяно:

– Я вірю, що дон Корлеоне пообіцяв допомогти моему синові. Тут не може бути жодного сумніву.

– Я наполягаю, – заважив Гектор Адоніс. – Ми мусимо знати всі ваші плани.

– Можу сказати вам те саме, що сказав донові Кроче, – мовив Майкл. – Але для чого мені розповідати комусь усі інші плани? Якби я спитав вас, де тепер ховається Турі Гільяно, ви б мені сказали?

З посмішки Пішотти він бачив, що той загалом схвалив таку відповідь. Однак Гектор Адоніс заперечив:

– Це не одне й те саме. Ви не маєте причин знати, де ховається Турі. А ми мусимо знати, як ви плануєте йому допомогти.

Майкл тихо відповів:

– Я нічого про вас не знаю.

На красивому обличчі професора з'явилася сяйлива усмішка. Він підвівся й вклонився.

– Пробачте мені, – широко вибачився Адоніс. – Я вчив Турі, коли він був малим, і його батьки зробили мені честь, запропонувавши стати хрещеним батьком. Нині я професор історії та літератури Палермського університету. Утім за найкращу мою вірчу грамоту може поручитися кожен за цим столом. Нині, як і завжди, я один із банди Гільяно.

Стефан Андоліні неголосно додав:

– Я теж належу до банди. Ти знаєш мое ім'я, я твій кузен. Але ще мене називають Fra Diavolo.

Це легендарне для Сицилії ім'я Майкл неодноразово чув. Йому подумалося, що Андоліні заробив це вбивче обличчя. Він теж був утікач, за голову якого

призначено неабияку ціну, однак удень спокійно сидів за обідом з інспектором Веларді.

Усі вони чекали його відповіді. Молодий Корлеоне не збирався видавати своїх останніх планів, але він знав, що мусить хоч щось сказати. Мати Гільяно пильно дивилася на нього, тож заговорив він прямо до неї:

– Все дуже просто. По-перше, мушу попередити, що чекати понад сім днів я не зможу. Я вже давно далеко від дому, мій батько потребує моєї допомоги для розв'язання власних негараздів. Звісно, ви розумієте, що і я з нетерпінням чекаю повернення додому. Однак мій батько хоче, щоб я допоміг вашому синові. В останніх вказівках, що отримав від кур'єра, говорилося, що я маю відвідати дона Кроче, тоді рушити до Трапані. Там я зупинюся на віллі місцевого дона, де на мене чекають люди з Америки, у яких я цілковито впевнений. Професіонали.

Він на мить замовк. Слово «професіонали» мало на Сицилії особливе значення: так зазвичай говорили про високого рівня катів мафії.

– Щойно Турі прибуде до мене, він опиниться в безпеці, – провадив далі Майкл. – Та вілла – справжня фортеця. За кілька годин після того ми сядемо на швидкий корабель до одного з африканських міст. Там на нас чекатиме особливий літак, який негайно рушить до Америки. Там ваш син буде під захистом мого батька, і вам більше не доведеться за нього боятися.

Гектор Адоніс запитав:

– Коли ви будете готові прийняти Турі Гільяно?

– Я буду в Трапані рано-вранці, – відповів Майкл. – І після того – через двадцять чотири години.

Раптом мати Гільяно розридалася.

– Мій бідолашний Турі більше нікому не довіряє. Він не поїде до Трапані.

– Тоді я не зможу йому допомогти, – холодно мовив Корлеоне.

Жінка мало не падала з відчаю. Несподівано саме Пішотта взявся її заспокоїти, обійняв і поцілував.

– Не хвилюйся, Маріє Ломбардо, – сказав він. – Турі досі слухає мене. Я скажу йому, що ми всі віримо в цього американця, правда ж?

Пішотта допитливо подивився на інших чоловіків, вони кивнули.

– Я сам привезу Турі до Трапані.

Схоже, усі були задоволені. Майкл зрозумів, що саме його холодна відповідь переконала їх довіритися йому. Усі сицилійці з підозрою ставилися до надто теплих і щедрих людей. Його ж дратували їхня обережність та те, що батькові плани були зруйновані. Тепер дон Кроче став ворогом, Гільяно може затриматися або взагалі не приїхати. Зрештою, що йому до Турі Гільяно? Саме тому він знову спитав себе: ким був Гільяно для його батька?

Майкла провели до невеличкої вітальні, де жінка подала чоловікам каву та анісову настоянку й вибачилася, що немає нічого солодкого. Вони сказали, що настоянка зігріє Майкла в його довгій нічній подорожі до Трапані. Гектор Адоніс дістав зі свого елегантного піджака золотий портсигар, запропонував усім присутнім, тоді вклав сигарету у свої витончені вуста і, забувшись, відкинувся на спинку стільця так, що ноги відірвалися від підлоги. На мить професор став схожим на ляльку на мотузках.

Марія Ломбардо вказала на величезний портрет на стіні.

– Правда ж, він красень? – мовила вона. – І добрий не менше, ніж красивий. Мое серце розбилося, коли він став вигнанцем. Пам'ятаєте той страшний день, синьйоре Адоніс? Усю ту брехню про Портелла-делла-Джінестру? Мій син ніколи б так не вчинив.

Чоловіки виглядали присоромленими. Удруге за день Майклові стало цікаво, що ж сталось у Портелла-делла-Джінестрі, але питати він не хотів.

Гектор Адоніс мовив:

– Коли я був учителем Турі, він дуже любив читати, напам'ять знав легенди про Карла Великого і Роланда, а тепер сам став легендою. Мое серце теж розбилося, коли він став вигнанцем.

Мати Гільяно гірко завважила:

– Йому пощастить, якщо він лишиться живим. Ох, і чому ми тільки хотіли, щоб наш син народився тут? О так, ми хотіли, щоб він був справжній сицилієць. – Вона гірко й дико засміялася. – Такий він і є. Живе в страху за своє життя, з призначеною за його голову ціною.

Жінка замовкла, а тоді сказала палко й переконано:

– Мій син – святий.

Майкл помітив, що Пішотта особливо всміхнувся – як усміхаються, слухаючи люблячих батьків, що надто сентиментально говорять про чесноти своїх дітей. Навіть батько Гільяно нетерпляче смикнувся. Стефан Андоліні хитро вишкірився, а Пішотта м'яко, утім прохолодно мовив:

– Люба моя Маріє Ломбардо, не виставляй свого сина таким безпорадним. Він не тільки терпить удари, а й завдає їх, і вороги досі його бояться.

Мати Гільяно вже спокійніше відповіла:

– Я знаю, що він багато разів убивав, але ніколи не чинив несправедливості. І завжди давав людям можливість очистити свою душу й востаннє помолитися Господу.

Раптом вона взяла Майкла за руку, вивела на кухню, тоді на балкон.

– Ніхто з них насправді не знає мого сина, – сказала жінка Майклові. – Вони не знають, який він добрий і м'який. Може, серед інших чоловіків він

поводиться інакше, та зі мною він завжди був справжній. Він слухався мене, ніколи й слова різкого не сказав. Люблячий, слухняний син. У перші дні вигнання він дивився вниз із гір, але нічого не бачив. А я дивилася вгору й теж не бачила нічого. Але ми відчували присутність одне одного, любов одне одного. Я відчуваю його й сьогодні. Я уявляю його самого в горах, коли тисячі солдатів полюють на нього, і це крає мені серце. Може так бути, що лише ти здатен його врятувати. Пообіцяй, що дочекаєшся.

Вона міцно стискала його долоні у своїх, по її щоках бігли сльози.

Майкл визирнув у темряву ночі. Містечко Монтелепре вгніздилось у череві високих гір; самотньо світилася центральна площа. Небо було залатане зірками. Унизу на вулицях час від часу лунали брязкіт зброї та хрипкі голоси патрулів карабінерів. Здавалося, що місто повне привидів. Вони блукали в м'якому повітрі літньої ночі, повному запаху лимонових дерев, дзижчання незліченних комах, раптових вигуків патрульних поліції.

– Я чекатиму, скільки зможу, – м'яко сказав їй Майкл. – Та я потрібен батькові вдома. Ви маєте переконати сина прийти до мене.

Мати кивнула й відвела його назад до інших. Пішотта міряв кроками кімнату, вигляд мав знервований.

– Ми вирішили, що всі мусимо зачекати тут до ранку, поки комендантська година не скінчиться. Надто вже багато там, у темряві, солдатів, готових натиснути на гачок, щось може статися. Ти не проти? – спитав він Майкла.

– Ні, – відповів Корлеоне. – Якщо це не надто обтяжить наших господарів.

Цю думку відкинули – вони багато разів залишалися на ніч, коли Турі Гільяно прослизав до міста, щоб навідатися до батьків. До того ж вони мали багато про що поговорити, владнати чимало подробиць. Тож влаштувалися зручніше на довгу ніч. Гектор Адоніс скинув піджака з краваткою, та все одно виглядав елегантно. Мати Гільяно зварила свіжої кави.

Майкл попросив їх розповісти йому якомога більше про Турі Гільяно. Він відчував, що має його зрозуміти. Батьки розповіли, яким чудовим сином Турі завжди був. Стефан Андоліні говорив про день, коли Турі Гільяно врятував йому життя. Пішотта розповідав смішні історії про відвагу Турі, його веселий характер та брак жорстокості. Хоча з ворогами та зрадниками він міг бути безжальним, але ніколи не ображав їхньої чоловічої гідності тортурами та приниженням. А тоді зайшлося про історію трагедії в Портелла-делла-Джінестрі.

– Він ридав того дня, – мовив Пішотта. – Перед усією своєю бандою.

– Він не міг убити тих людей у Джінестрі, – сказала Марія Ломбардо.

Гектор Адоніс заспокоїв її:

– Ми всі це знаємо. Він змалку був такий м'який. – Професор розвернувся до Майкла й сказав: – Турі любив книжки – я думав, він стане поетом або вченим. Він був норовистий, але жорстоким ніколи не був, то була невинна лють. Він ненавидів несправедливість, ненавидів брутальність, з якою

карабінери поводяться з бідними, та їхню улесливість щодо багатіїв. Навіть у дитинстві він обурювався, почувши про фермера, що не міг лишити собі зерно, яке він виростив, пити вино, яке приготував, їсти свиней, яких зарізав. І все одно був ніжним хлопчиком.

Пішотта зареготав.

– Тепер він не такий уже й ніжний. А тобі, Гекторе, годі вдавати маленького вчителя. У сідлі ти такий же чоловік, як і кожен із нас.

Гектор Адоніс суворо глянув на нього.

– Аспану, – мовив він. – Твої дотепи нині не на часі. Пішотта із запалом відповів:

– Коротуне, ти що, думаєш мене налякати?

Майкл відзначив, що Пішотту називають Аспану і що між цими двома чоловіками вкорінилася неприязнь. Це було помітно з постійних зауважень Пішотти щодо зросту іншого, і з суворості, з якою до нього говорив Адоніс. Насправді в повітрі між ними всіма вирувала недовіра; здавалося, що інші тримаються на відстані від Стефана Андоліні, а мати Гільяно немовби нікому повністю не довіряла. І все одно, поки ніч ішла своїм ходом, ставало зрозуміло, що всі вони люблять Турі.

Майкл обережно мовив:

– Турі Гільяно написав «Заповіт». Де він зараз?

Запанувала довга мовчанка, усі пильно дивилися на Корлеоне. Їхня недовіра раптово впала й на нього.

Нарешті заговорив Гектор Адоніс:

– Він почав його писати за моєю порадою, і я йому допомагав. Кожну сторінку підписав Турі. Усі таємні змови з доном Кроче, з урядом Рима й остаточна правда про Портелла-делла-Джинестру. Якщо його оприлюднити, уряд точно не втримається. Це останній козир Гільяно, який він розіграє, якщо дійде до найгіршого.

– Тоді сподіваюся, що він у вас надійно схований, – сказав Майкл.

– Так, дон Кроче хотів би накласти на нього руки, – зазначив Пішотта.

– Ми все влаштуємо, – мовила мати Гільяно, – у належний час «Заповіт» доправлять до тебе. Можливо, ти зможеш відіслати його до Америки разом із дівчиною.

Майкл здивовано подивився на них.

– З якою дівчиною?

Усі відводили очі чи то зі страху, чи то із сорому. Знали, що це неприємна несподіванка, і боялися його реакції.

Відповіла жінка:

- Нареченою мого сина. Вона вагітна. - І, звертаючись до інших: - Вона нікуди не подінеться. Візьме він її чи ні? Нехай зараз скаже.

Хоча Марія Ломбардо намагалася зберігати спокій, було помітно, що реакція Майкла її непокоїть.

- Вона приїде до тебе в Трапані. Турі хоче, щоб ти відправив її до Америки перед ним. Коли вона надішле йому звістку про те, що з нею все гаразд, Турі приїде до тебе.

Майкл обережно мовив:

- Щодо цього я вказівок не маю. Мушу поговорити зі своїми людьми в Трапані стосовно часу. Я знаю, що ви з чоловіком маєте рушити за нами слідом, щойно ваш син дістанеться Америки. Чи може дівчина зачекати й поїхати з вами?

Пішотта різко відповів:

- Ця дівчина - випробування для тебе. Вона відправить сюди кодове слово, тоді Гільяно знатиме, що має справу не лише з чесним, але й розумним чоловіком. Тільки тоді він повірить, що ти зможеш вивести його із Сицилії.

Батько Гільяно розлючено сказав:

- Аспану, я вже казав і тобі, і синові. Дон Корлеоне дав слово, що допоможе нам.

- Так Турі наказав, - спокійно відповів Пішотта.

Майкл метикував і зрештою мовив:

- Гадаю, це дуже розумно. Зможемо перевірити шлях втечі, подивитися, чи він досі надійний.

Він не мав жодного наміру використовувати для Гільяно той самий маршрут.

- Я можу відправити вас із чоловіком разом з дівчиною, - сказав він матері Гільяно й подивився на них питально. Та обое тільки похитали головою.

Гектор Адоніс м'яко сказав їм:

- Це непогана ідея.

Мати Гільяно відповіла:

- Ми не покинемо Сицилію, поки наш син тут.

Батько склав руки на грудях і кивнув, погоджуючись. Майкл зрозумів, про що вони думали. Якщо Турі Гільяно помре на Сицилії, вони не мали жодного бажання бути в Америці. Вони мають лишитися тут, оплакати його, поховати,

носити квіти на його могилу. Остання трагедія належала їм. Дівчина може поїхати, вона зв'язана з ним лише коханням, не кров'ю.

Десь серед ночі Марія Ломбардо Гільяно показала Майклові зошит, заповнений статтями з газет, плакатами з різними сумами, призначеними за голову Гільяно урядом у Римі. Показала йому світлини, надруковані в Америці журналом «Лайф» у 1948 році. Там писали, що Гільяно – найбільший розбійник сучасності, італійський Робін Гуд, що грабує багатіїв і допомагає бідним. Надрукували там і один з відомих листів Гільяно до газет.

Він писав: «П'ять років я боровся за звільнення Сицилії. Я віддавав бідним те, що забирав у багатих. Нехай народ Сицилії скаже, розбійник я чи борець за свободу. Якщо вони висловляться проти мене, я віддамся у ваші руки для суду. Але поки вони виступатимуть за мене, я й далі вестиму цю війну».

Майкл подумав, що це аж ніяк не схоже на втікача-бандита; перед ним сяяло горде обличчя Марії Ломбардо. Він відчув спорідненість із нею: вона була схожа на його власну матір. Обличчя жінки було прошите минулим жалем, але очі горіли природним прагненням до подальшої боротьби з власною долею.

Нарешті прийшов світанок, Майкл підвівся й почав прощатися. Він здивувався, коли мати Гільяно тепло обійняла його.

– Ти мені схожий на сина, – сказала вона. – Я тобі вірю.

Жінка підійшла до полиці над каміном, зняла з неї дерев'яну статуетку Діви Марії. Вона була чорна, риси обличчя негроїдні.

– Візьми це в подарунок. Це єдина вартісна річ, яку я можу тобі дати.

Майкл спробував відмовитися, але вона наполягала. Гектор Адоніс завважив:

– На Сицилії лишилося тільки кілька таких статуеток. Своєрідна, але ж ми так близько до Африки.

Мати Гільяно сказала:

– Байдуже, як вона виглядає, ти можеш їй молитися.

– Так, – сказав Пішотта. – Вона дасть не менше користі, ніж інші.

У його голосі вчувалося презирство.

Майкл дивився, як Пішотта прощається з матір'ю Гільяно. Між ними існувала справжня приязнь. Пішотта розцілував її в обидві щоки, заспокійливо поплескав по спині. А вона на мить схилила голову на його плече й мовила, заплакавши:

– Аспану... Аспану, я люблю тебе як сина. Не дай їм убити Турі.

Весь холод Пішотти зник, він наче згорбився, темне кістляве обличчя пом'якшало.

– Ви всі постарішаєте в Америці, – сказав він і повернувся до Майкла. – Я привезу тобі Турі протягом тижня.

Він швидко вийшов, не мовивши більше ані слова. У нього теж була особлива перепустка з червоними краями, що дозволяла йому знову зникнути в горах. Гектор Адоніс лишився з Гільяно, хоча мав у місті свій будинок.

Майкл зі Стефаном Андоліні сіли у «фіат», поїхали до центральної площі, а звідти – на дорогу, що вела в напрямку Кастельветрано, до прибережного міста Трапані. Андоліні кермував обережно й повільно, дорога була всіяна військовими пропускними пунктами, тож дісталися вони до Трапані тільки після полудня.

Частина II

Турі Гільяно

1943

Розділ 2

У вересні 1943 року Гектор Адоніс був професором історії та літератури в Палермському університеті. Через дуже невисокий зріст колеги ставилися до нього з меншою повагою, ніж він на те заслуговував. Це зумовлювалося сицилійською культурою, у якій прізвиська традиційно й жорстко базувалися на фізичних недоліках. Справжню ціну професорові знав тільки ректор університету.

Того вересня 1943 року життя Гектора Адоніса мало змінитися. Для південної Італії війна скінчилася. Американська армія вже підкорила Сицилію й рушила на материк. Фашизм помер, Італія відродилася; уперше за чотирнадцять століть в острова Сицилії не було справжнього хазяїна. Однак, знаючись на іронічності історії, Гектор Адоніс не мав особливих сподівань. Мафія вже почала заступати місце закону на острові. Її руйнівна влада була б не менш смертельна за будь-яку корпоративну державу.

З вікна кабінету професора було видно територію університету, ті кілька будівель, які можна було назвати кампусом. Потреби в гуртожитках не було, адже не було й звичного для Англії чи Америки університетського життя. Більшість студентів навчалися вдома й мали консультації з професорами в установлені проміжки часу. Професори читали лекції, які студенти вільно могли пропускати, їм треба було лише складати іспити. Гектор Адоніс вважав цю систему ганебною й безглуздою, частково тому, що вона стосувалася сицилійців, які, на його думку, потребували ще суворішої педагогічної дисципліни, ніж студенти інших країн.

Визираючи з вікна, схожого на вікно собору, він бачив сезонний приплив ватажків мафії з усіх провінцій Сицилії: вони приїздили тиснути на університетських професорів. За врядування фашистів ці ватажки були сумирніші, обачніші, але тепер, за милосердної, відновленої Америкою демократії, повстали, наче хробаки з розритої дощем землі, і повернулися до старих звичаїв, облишили свою скромність.

Ватажки мафії, «друзі друзів», голови дрібних місцевих кланів у багатьох сицилійських селищах, вбралися у святковий стрій і з'їхалися заступитися за студентів: родичів чи синів заможних землевласників, своїх синів та друзів, які не мали успіху в університетському навчанні й не отримали б дипломи без стороннього втручання. А дипломи ці були вкрай важливі. Як іще родині позбутися синів, що не мають амбіцій, таланту, розуму? Таких синів доводиться утримувати до кінця життя. Але, маючи диплом, цей шматок пергаменту з університету, ті ж шельми можуть перетворитися на вчителів, лікарів, членів парламенту або, в найгіршому разі, на дрібних державних чиновників.

Гектор Адоніс здригнувся, проте його втішала історія. Його любі британці в розквіті своєї імперії так само доручали свої армії некомпетентним синам багатіїв, чиї батьки купили їм офіцерські посади в армії чи навіть командування великими кораблями. І все одно імперія процвітала. Так, ці командири вели своїх людей на необов'язкову бійню, однак слід сказати, що вони й помирали разом із вояками, бо відвага була неодмінною рисою класу. Такі смерті принаймні розв'язували проблему обтяження держави некомпетентними й безвідповідальними людьми. Італійцям бракувало такої шляхетності чи холодної розсудливості. Вони любили своїх дітей, рятували їх від особистих катастроф і лишали державу дбати саму про себе.

Професор Адоніс бачив із вікна принаймні трьох місцевих ватажків, що блукали університетом у пошуках жертви. На них були сукняні кашкети й шкіряні чоботи, важкі оксамитові піджаки вони тримали в руках, бо погода досі стояла тепла. У подарунок викладачам вони несли кошики з фруктами, пляшки домашнього вина в бамбукових плетінках. Не хабарі, а ввічливий антидот до того жаху, який здіймався в грудях професорів від їхнього вигляду, бо більшість викладачів теж були сицилійці й розуміли, що це прохання, на які не можна відповісти відмовою.

Один із мафіозі, вбраний так провінційно, що цілком міг би зійти зі сцени опери «Сільська честь», саме заходив до корпусу й піднімався сходами. Гектор Адоніс із сардонічним задоволенням підготувався розіграти вже знайому комедію.

Адоніс знав цього чоловіка: він мав прізвище Бучілла, володів фермою й вівцями в містечку Партініко неподалік від Монтелепре. Вони потиснули один одному руки, Бучілла передав професорові свого кошика.

– У нас стільки фруктів, падають на землю, гниють, то я й подумав, чи не віднести трохи професорові, – сказав Бучілла.

Це був невисокий кремезний чоловік із загартованим важкою роботою тілом. Адоніс знав, що він має репутацію людини чесною й скромною, хоча цілком міг би перетворити свою владу на багатство. Цим він був схожий на старих ватажків мафії, що билися не за гроші, а за повагу та честь.

Професор з усмішкою прийняв від нього фрукти. Який сицилійський селянин дозволить чому-небудь пропасти? На кожную оливку, що падала на землю, припадала сотня дітей, і діти ті були подібні до сарани.

Бучілла зітхнув. Він був чемний, та Адоніс знав, що ця чемність за частку секунди може перетворитися на загрозу. Тож спочутливо всміхнувся, коли гість мовив:

– Яке життя безглузде. Я маю що робити на своїй землі, та коли сусід просить мене про дрібну послугу, як я можу йому відмовити? Мій батько знав його батька, мій дід – його діда. Така вже в мене натура, а може, і нещастя мое таке – я зроблю все, про що мене попросить друг. Зрештою, чи ж ми не християни?

– Ми, сицилійці, усі такі, – м'яко відповів професор. – Надто щедрі. Саме тому на півночі, у Римі, нами так безсоромно користуються.

Бучілла проникливо подивився на нього. Тут проблем не буде. Хіба ж він не чув десь, що професор був один із «друзів»? На наляканого він точно не схожий. А якщо він «друг друзів», то чому Бучілла цього не знає? Утім у «друзів» стільки рівнів. У будь-якому разі перед ним була людина, що розуміла світ, у якому він живе.

– Я прийшов попросити про послугу, – сказав Бучілла. – Як один сицилієць іншого. Син мого сусіда цього року провалився на іспитах. Ви його завалили. Так сусід каже. Але коли я почув ваше ім'я, то сказав йому: «Що? Синьйор Адоніс? Та в цього чоловіка найбільше у світі серце. Він ніколи не скоїв би такого недоброго вчинку, якби знав усі подробиці. Ніколи». І той зі сльозами просив мене розповісти вам усю історію й з усією шанобливістю благати змінити йому оцінку, щоб хлопець міг вийти у світ і заробити собі на хліб.

Гектора Адоніса не омиляла така ввічливість. Знову ж таки, це було як у шанованих ним англійців: можна кілька днів насолоджуватися їхніми словами й тільки тоді зрозуміти, що тебе смертельно образили. Стосовно англійців то був усього лиш мовний зворот, однак якщо відмовити синьйорові Бучіллі, можна темної ночі отримати кулю з лупари[3 – Обріз мисливської рушниці, який спочатку використовували сицилійські пастухи для захисту від вовків (вовк сицилійським діалектом – luru), а згодом він став поширеною зброєю мафії.]. Професор ввічливо скуштував оливок та ягід із кошика.

– О, ми ж не можемо дозволити юнакові голодувати в цьому жорстокому світі, – мовив він. – Як його звати?

Коли Бучілла назвав прізвище, професор дістав із шухляди журнал, погортав його, хоча, звісно ж, прізвище впізнав.

Студент-невдаха був неотесаний йолоп, тюхтій; ще більша тварина, ніж вівці з ферми Бучіллі. То був лінивий бабій і хвалько, безнадійно безграмотний, нездатний розрізнити «Іліаду» та романи Вергі. Попри це, Гектор Адоніс солодко всміхнувся Бучіллі й з подивом сказав:

– Так, він мав проблеми з одним іспитом, але це легко владнати. Нехай навідається до мене, я позаймаюся з ним у цій кімнаті, а тоді проведу ще один іспит. Другої невдачі не буде.

Вони потиснули один одному руки, і гість пішов. «Завів іще одного приятеля», – подумав Гектор. Для чого всі ці молоді бездарі отримували університетські дипломи, яких вони не заслуговували? В Італії 1943 року ними можна було хіба що підтерти їхні пещені зади, перш ніж знову повернутися до посереднього життя.

Телефонний дзвінок порушив хід його думок, приніс інше роздратування. Один короткий дзвінок, пауза, три ще коротших. Телефоністка саме пліткувала з кимось і натискала на важіль у паузах своєї власної розмови. Це так роздратувало професора, що він гукнув у слухавку своє «Pronto» значно різкіше, ніж належало.

На жаль, телефонував ректор університету. Але його, відомого прибічника професійної ввічливості, вочевидь цікавили речі, важливіші за неввічливість. Його голос тремтів зі страху, звучав слізно й мало не благально.

– Дорогий професоре Адонісе, – сказав він. – Чи можна попросити вас підійти до мого кабінету? В університеті виникла серйозна проблема, яку можете розв'язати лише ви. Це дуже важливо. Повірте, любий професоре, я буду вам дуже вдячний.

Ця підлесливість змусила професора нервувати. Чого від нього чекав цей ідіот? Щоб він перестрибнув кафедральний собор Палермо? Адоніс із гіркотою подумав, що ректор краще для цього годиться – він на зріст не нижчий від шести футів. Нехай сам стрибає й не просить свого підлеглого з найкоротшими в Сицилії ногами робити це за нього. Цей образ повернув професорові добрий гумор, тож він спокійно спитав:

– Можливо, натякнете, до чого мені готуватися дорогою?

Голос ректора провалився до шепотіння.

– Глибокоповажний дон Кроче вшанував нас своїм візитом. Його небіж вчиться в нас медицини, і викладач запропонував йому чемно залишити навчання. Дон Кроче приїхав уклінно просити нас змінити це рішення. Однак професор медичного коледжу наполягає на тому, щоб юнак пішов.

– Хто цей дурень? – спитав Гектор Адоніс.

– Молодий доктор Натторе, – відповів ректор. – Шанований викладач, але трохи не від світу цього.

– Я буду у вас за п'ять хвилин, – сказав професор.

Поспішаючи до головного корпусу, Гектор Адоніс міркував над тим, що тут можна зробити. Проблема була не в ректорові – він завжди кликав Адоніса в таких ситуаціях. Проблемаю був доктор Натторе, він добре його знав. Блискучий медик, зі смертю якого багато втратить Сицилія, а з відставкою – університет. Найпихатіший із зануд, людина непохитних принципів і

справжньої честі. Та навіть він мусив чути щось про дон Кроче, навіть у цьому геніальному мозку мусило б бути хоч зернятко здорового глузду. Там має бути щось іще.

Перед головним корпусом стояло довге чорне авто, на нього спиралися двоє чоловіків у ділових костюмах, що так і не додали їм респектабельності. То мали бути охоронці дон Кроче, залишені тут разом із водієм із поваги до університетських викладачів, яких відвідував дон Кроче. Адоніс помітив, що вони окинули його низьку постать, досконалий костюм, портфель під пахвою спочатку здивованими, а тоді насмішуватими поглядами. Він холодно глянув на них, налякавши цим. Невже такий коротун може бути «другом друзів»?

Кабінет ректора був схожий швидше на бібліотеку, аніж на ділове приміщення: він сам був більше науковець, аніж адміністратор. Уздовж стін виструнчилися книжки, меблі були масивні, але зручні. Дон Кроче сидів у величезному кріслі з горнятком еспreso. Його обличчя нагадувало Гекторові Адонісу ніс корабля з «Іліади», роз'ідений роками битв і ворожими морями. Дон вдав, що вони ніколи раніше не зустрічалися, і Адоніс дозволив себе представити. Звісно ж, ректор знав, що то був фарс, але молодий доктор Натторе повірив.

Ректор був найвищий в університеті, Гектор Адоніс – найнижчий. Тож, перш ніж заговорити, ректор із ввічливості сів і згорбився.

– У нас виникла невелика суперечка, – мовив він. Доктор Натторе роздратовано пирхнув, але дон Кроче злегка нахилив голову, погоджуючись. – Дон Кроче має небожа, який прагне стати лікарем. Професор Натторе каже, що його оцінок недостатньо для отримання диплома. Це трагедія. Дон Кроче був такий добрий, що приїхав до нас поговорити про справу свого небожа, і відколи наш університет так йому зобов'язаний, я подумав, що ми маємо зробити все можливе, щоб якось його втішити.

Дон Кроче приязно, без жодної тіні сарказму мовив: – Сам я неписьменний, та ніхто не скаже, що я не мав успіху на діловій ниві.

«Авжеж, – подумав Гектор Адоніс, – тому, хто може підкупати міністрів, замовляти вбивства, тероризувати власників крамниць і фабрик, не обов'язково вміти читати й писати». А дон Кроче вів далі:

– Свій шлях я знайшов власним досвідом. Чому мій небіж не може зробити так само? Моїй бідолашній сестрі серце розіб'ється, якщо її син не матиме приставки «лікар» перед своїм іменем. Вона щира вірянка, прагне допомагати світові.

Доктор Натторе відповів із черствістю, звичною для тих, хто має рацію:

– Я не зійду зі своєї позиції.

Дон Кроче зітхнув.

– Чим може зашкодити мій небіж? – улесливо мовив він. – Я влаштую його до армії або ж до католицького шпиталю для літніх. Він триматиме їх за руку, вислуховуватиме їхні скарги. Він надзвичайно приємна людина й

зачаровуватиме тих старих шкап. Чого я прошу? Підправити трохи в тих паперах, які ви тут перекладаєте.

Він озирнув кімнату зі зневагою до книжок біля стін. Гектор Адоніс, украй стурбований такою м'якістю дона – небезпечним знаком від такої людини, розлючено подумав, що йому легко казати. За найменшого поколювання в печінці його люди доправляли ватажка мафії до Швейцарії. Але Адоніс знав, що саме він може вийти з цього глухого кута.

– Дорогий мій докторе Натторе, – сказав він. – Звісно ж, ми можемо щось зробити. Трохи приватних занять, додаткової практики в благочинній лікарні?

Натторе не був схожий на сицилійця, попри те, що народився в Палермо. Волосся в нього було світле й рідкувате, і він дозволяв собі виказувати свій гнів – справжній сицилієць у такій делікатній ситуації ніколи б цього не зробив. Це, безсумнівно, через якісь дефективні гени, успадковані ним від давніх норманських завойовників.

– Ви не розумієте, професоре Адонісе. Той молодий йолоп хоче бути хірургом.

«Ісус, Марія, Йосип і всі святі, – подумав Гектор Адоніс. – Оце вже справжня біда».

Користаючись із мовчання ошелешеного колеги, доктор Натторе продовжив:

– Ваш небіж нічого не знає про анатомію. Він розрубав труп на шматки, наче то була вівця для рожа. Він пропускає більшість занять, не готується до контрольних, входить в операційну так, наче прийшов на танці. Визнаю, він дуже приємний, симпатичнішого парубка годі й шукати. Але ми, урешті-решт, говоримо про чоловіка, якому колись доведеться розтинати тіло людини гострим ножем.

Професор Адоніс точно знав, що саме думає дон Кроче. Яка різниця, що за хірург вийде з хлопця? Це питання престижу родини, втрати поваги, якщо він провалить навчання. Байдуже, яким поганим хірургом він стане – йому все одно ніколи не вбити стількох, як зайнятішим працівникам дона Кроче. До того ж цей молодий доктор Натторе не схилювся перед ним, не зрозумів натяку: донові Кроче байдуже до хірургії, він лише хоче, аби його небіж став лікарем.

Тож час був Гекторові Адонісу все владнати.

– Дорогий доне Кроче, – сказав він. – Я впевнений, що доктор Натторе підкориться вашим побажанням, якщо ми продовжимо його переконувати. Але звідки у вашого небожа ця романтична ідея стати хірургом? Ви сказали, що він дуже милий хлопець, але ж хірурги – вроджені садисти. Хто в Сицилії добровільно ляже під ножа? – Він зачекав трохи, тоді продовжив: – До того ж він муситиме практикуватись у Римі, якщо отримає наш диплом, а римляни скористаються з будь-якої нагоди, щоб розтрошити сицилійця. Наполягаючи, ви робите своєму небожеві погану послугу. Дозвольте запропонувати вам компроміс.

Доктор Натторе пробуркотів, що компроміси тут неможливі. Уперше за цю розмову очі дон Кроче, схожі на очі ящера, спалахнули вогнем. Доктор замовк, і Гектор Адоніс провадив далі:

– Ваш небіж отримає оцінки, яких буде достатньо для того, щоб стати лікарем, але не хірургом. Ми скажемо, що він надто добрий, щоб різати людей.

Дон Кроче широко розвів руки, його вуста розійшлись у холодну посмішку.

– Ви вразили мене своєю розсудливістю та здоровим глуздом, – сказав він Адонісові. – Так тому й бути. Мій небіж стане лікарем, не хірургом. Сестра має бути задоволена.

Він поспішно покинув товариство, досягнувши своєї справжньої мети – на більше дон Кроче й не сподівався. Ректор університету провів його до автомобіля. Але всі присутні в кімнаті помітили, як дон Кроче востаннє зиркнув на доктора Натторе, перш ніж піти. Це був надзвичайно уважний погляд, наче він запам'ятовував обличчя викладача, щоб ніколи не забути, як виглядає той, хто намагався протистояти його волі.

Коли вони з ректором вийшли, Гектор Адоніс розвернувся до доктора Натторе й сказав:

– Вам, мій дорогий колего, доведеться піти у відставку й поїхати практикувати до Рима.

– Ви збожеволіли?! – вибухнув доктор Натторе.

– Не так, як ви, – відповів Адоніс. – Наполягаю, повечеряйте сьогодні зі мною, і я поясню вам, чому Сицилія не схожа на Едем.

– Чому я мушу поїхати? – протестував доктор.

– Ви сказали «ні» донові Кроче Мало. Сицилія не вмістить вас обох.

– Але все вийшло, як він хотів! – з відчаєм вигукнув Натторе. – Його небіж стане лікарем, ви з ректором це ухвалили.

– Але ви – ні, – мовив Адоніс. – Ми ухвалили це, щоб урятувати ваше життя. І все одно ви тепер позначений.

Того вечора Гектор Адоніс влаштовував в одному з найкращих ресторанів Палермо вечерю для шістьох професорів, разом із доктором Натторе. До кожного з викладачів того дня навідувався «почесний гість», і кожен із них погодився змінити оцінки одному зі студентів. Доктор Натторе з жахом слухав їхні розповіді й зрештою сказав:

– З медичною школою такого бути не може, не з лікарями.

Решта втратили терпіння. Професор філософії захотів знати, чому медична практика для людства важливіша за витончений процес мислення й безсмертну святість душі. Коли вечеря закінчувалася, доктор Натторе погодився кинути Палермський університет і переїхати до Бразилії, де, як його запевняли

колеги, хороший хірург міг заробити цілий статок на операціях жовчного міхура.

Тієї ночі Гектор Адоніс спав сном праведника. Однак наступного ранку йому був невідкладний дзвінок із Монтелепре. Його хрещеник Турі Гільяно, чий розум він так плекав, чию м'якість глибоко цинив, чие майбутнє так ретельно планував, убив поліцая.

Розділ 3

Монтелепре було містечко із сімома тисячами жителів, занурене в долину Каммаратських гір так само глибоко, як і в бідність.

2 вересня 1943 року його мешканці готувалися до Фести, що мала розпочатися наступного дня й тривати ще три дні.

Феста була найважливіша подія року для кожного міста, більша за Великдень, чи Різдво, чи Новий рік, бучніша за святкування кінця великої війни чи дня народження великого місцевого героя. Феста присвячувалася найулюбленішому в містечку святому. То був один зі звичаїв, до яких фашистський уряд Муссоліні не наважився втрутитися і які навіть не намагався заборонити.

Щороку для організації Фести створювався «Комітет трьох» – з трійці найповажніших чоловіків міста. Вони призначали собі заступників, які збирали гроші й приносили. Кожна родина робила свій внесок згідно з тим, що мала. На додачу до цього заступники рушали на вулиці просити милостиню.

З наближенням великого дня комітет починав витрачати гроші зі спеціального фонду, зібрані за весь минулий рік. Вони наймали музикантів і клоуна. Установлювали щедрі грошові призи для кінських перегонів, які мали відбутись у наступні три дні. Наймали спеціалістів, які прикрашали церкву й міські вулички так, що похмуре, злиденне Монтелепре раптом починало скидатися на якусь середньовічну цитадель серед Поля золотої парчі[4 – Місце переговорів між Генрі VIII Англійським та Франциском I Французьким 1520 року, назване так за надзвичайну пишність і розкішне прикрашення.]. Запрошувався ляльковий театр, торговці іжею ставили свої лотки.

Родини Монтелепре використовували Фесту як нагоду продемонструвати своїх дочок, що сягнули шлюбного віку: купували новий одяг, дівчатам виділяли компаньйонку. Зграя повій із Палермо ставила відразу за містом свого величезного тента; полотняні стіни в червоні, білі й зелені смуги прикрашали їхні ліцензії та медичні довідки. Для проведення урочистої служби наймали знаменитого святого брата, у якого чимало років тому з'явилися стигмати. І нарешті, на третій день, вулицями міста проносили труну святого, за якою йшли всі містяни зі своїми стадами мулів, коней, свиней та віслуків; зверху на труні їхала статуя-образ святого, закидана грошима, квітами, різноманітними солодощами й великими пляшками вина в бамбукових плетінках.

То були дні слави. Байдуже, що решту року вони голодували й що на тій же площі, на якій вшановували свого святого, решту днів вони продавали власний піт землевласникам за сотню лір на день.

У перший день Фести Монтелепре Турі Гільяно призначили до участі в ритуалі відкриття – паруванні «диво-мулиці з Монтелепре» з найбільшим і найсильнішим віслюком міста. Самиці мулів рідко народжують, ці плоди союзу кобил та віслюків вважають неплідними тваринами. Але в Монтелепре була справжня дивовижна мулиця, що два роки тому народила віслюча. Її власник погодився надати послуги тварини як внесок своєї родини в міську Фесту. А якщо знову станеться диво, то й віддати її потомство Фесті нарік. Уся ця церемонія скидалася на сардонічну пародію.

Однак ритуальне парування було пародією лише частково. Сицилійський селянин подібний до свого мула й віслюка. Це працьовиті тварини з такою ж непохитною, похмурою вдачею, як і сам селянин. Вони так само можуть довго працювати, не ламаючись, на відміну від шляхетнішого коня, якого треба доглядати. Вони твердо стоять на ногах, можуть пробиратися гірськими терасами, не падаючи й не ламаючи ніг – не те що полум'яні жеребці чи полохливі кобили шляхетної крові. Селянин, віслюк і мул так само живуть на харчах, що можуть убити інших людей та тварин. Але найбільша подібність у тому, що до селянина, віслюка й мула треба ставитися з приязню та повагою, інакше вони стають упертими й жорстокими.

Католицькі релігійні фестивалі беруть свій початок від давніх язичницьких ритуалів, під час яких у богів просили дива. Того фатального дня у вересні 1943 року протягом Фести в містечку Монтелепре сталося диво, що змінило долю семи тисяч його мешканців.

У свої двадцять років Турі Гільяно вважався найвідважнішим, найчеснішим, найсильнішим юнаком, якого дуже поважали. Він був людина честі, тобто людина, що ставилася до інших із ретельною чесністю і яку не можна було безкарно образити.

Під час останнього врожаю він відзначився тим, що відмовився найматися на роботу за ту ганебну платню, яку пропонували наглядачі місцевих маєтків, і звернувся до товаришів із полум'яною промовою, закликаючи їх не працювати, хоч би врожай і згнів. Карабінери заарештували його за звинуваченням, висунутим бароном, а інші таки пішли працювати. Гільяно не тримав зла ані на них, ані на поліцаїв. Коли його звільнили з в'язниці завдяки втручання Гектора Адоніса, у ньому не було ніякої озлобленості. Він обстоював свої принципи – цього було достатньо.

Іншого разу Турі зупинив бійку на ножах між Аспану Пішоттою та іншим юнаком, кинувшись між ними без зброї й упоравшись із їхнім гнівом своєю добродушністю.

Незвичайним тут було те, що, якби це зробив будь-хто інший, у цьому угледіли б ознаки боягузливості, що маскується під людяність, але було в Гільяно щось таке, що не давало так про нього думати.

У другий день вересня Сальваторе Гільяно, якого друзі та рідні кликали Турі, розмірковував над тим, що вважав нищівним ударом, завданним по його чоловічій гідності.

То була дрібниця. У містечку Монтелепре не було ані кінотеатру, ані клубу, однак було невеличке кафе з більйардним столом. За вечір до того Турі Гільяно, його кузен Гаспаре «Аспану» Пішотта та ще кілька юнаків грали в більйард. Кілька старших містян спостерігали за ними, п'ючи вино склянка за склянкою. Один із них, Гвідо Кінтана, уже був нетверезий. То був поважний чоловік, який за часів Муссоліні опинився за ґратами через підозри у зв'язках із мафією. Після завоювання острова американцями його звільнили як жертву фашизму, і подекували навіть, що він стане мером Монтелепре.

Турі Гільяно, як будь-який сицилієць, знав про легендарну силу мафії. У ці кілька місяців вільного життя її зміїна голова вже почала звиватися над землею, що її немовби удобрив новий демократичний уряд. У місті вже перешіптувалися про те, що ті, хто тримає крамниці, платять «страхові внески» певним «поважним людям». Звісно ж, Турі знав історію, знав про численні вбивства селян, які намагалися забрати гроші за роботу в могутніх аристократів і землевласників, про те, у яких лежачках мафія тримала острів, перш ніж Муссоліні прорідив її з властивою йому зневагою до законів – наче смертельна змія, що кусає слабшу рептилію отруйними іклами. Тож Турі Гільяно відчував, що попереду чекає терор.

Кінтана дивився на нього та його товаришів дещо зневажливо. Може, його дратував їхній хороший настрій. Зрештою, він був серйозний чоловік на порозі вирішального етапу свого життя: після вигнання урядом Муссоліні на безлюдний острів він повернувся в місто, у якому народився. Метою Кінтани в наступні кілька місяців було завоювати повагу в очах містян.

Хоч може бути й так, що його сердила краса Гільяно, бо сам Гвідо Кінтана був надзвичайно негарний. Його зовнішність була лячна не через якусь відразливу рису, а тому, що він звик усе життя показувати світові грізний фасад. Чи, можливо, то було природне протистояння природженого лиходія з природженим героєм.

У будь-якому разі Кінтана різко підвівся так, щоб зачепити Гільяно, коли той обходив стіл для більйарду. Турі, що завжди ставився до старших шанобливо, вибачився щиро й скромно. Гвідо Кінтана з презирством оглянув його з голови до ніг.

– Чого ти не вдома? Краще спав би, відпочивав перед тим, як заробити собі на хліб завтра, – мовив він. – Мої друзі вже годину чекають, щоб пограти в більйард.

Він простягнув руку, забрав кий із руки Гільяно й махнув йому, злегка посміхаючись, щоб той ішов геть.

Усі на них дивилися. Образа була не смертельна. Якби чоловік був молодший або діяв образливіше, Гільяно був би змушений битися, захищати свою чоловічу гідність. Аспану Пішотта завжди носив із собою ножа, і тепер він став так, щоб перехопити друзів Кінтани, якщо ті раптом вирішать втрутитися. Пішотта не мав особливої поваги до старших і чекав, що його друг та брат закінчить сварку.

Та Гільяно тієї миті почувався на диво незручно. Чоловік мав страшний вигляд, був готовий до найсерйозніших наслідків будь-якої суперечки. Його

товариші, також старші чоловіки, утішено посміхалися, не маючи жодного сумніву щодо того, чим усе це закінчиться. Один із них був вбраний як мисливець і мав із собою рушницю. Сам Турі зброї не мав. І тоді, на одну сороміцьку мить, він відчув страх. Він не боявся того, що йому зроблять боляче, не боявся дістати удар чи дізнатися, що з них двох цей чоловік сильніший. То був страх того, що ці двоє знають, що вони роблять, що вони контролюють ситуацію. А він – ні. Вони можуть підловити його зі зброєю на темних вулицях Монтелепре, коли він ітиме додому. Наступного дня він може виявитися мертвим телепнем. Саме вроджене тактичне чуття партизана змусило його відступити.

Тож Турі Гільяно взяв друга під руку й вивів із кафе. Пішотта вийшов без боротьби, здивований тим, що його друг так просто здався, але навіть не думаючи про те, що це через страх. Він знав добросердечність Турі й припустив, що той не хоче сваритися й робити іншому боляче через таку дрібницю. Виходячи на Віа Белла, щоб іти додому, вони чули за спиною клацання більярдних куль.

Тієї ночі Турі не міг заснути. Чи він справді злякався того чоловіка зі злим обличчям і загрозливою поставою? Чи він справді тремтів, мов дівчисько? Чи сміялися з нього інші? Що тепер його найкращий друг, його кузен Аспану про нього думає? Що він боягуз? Що він, Турі Гільяно, лідер молоді Монтелепре, найповажніший із них, визнаний найсильнішим і найбезстрашнішим, так легко зламався за першої ж погрози від справжнього чоловіка? І все одно навіщо ризикувати вендетою, що може стати смертельною, через таку нісенітницю, як гра в більярд, як груба дратівливість старшого чоловіка? Це не те саме, що сварка з таким же юнаком. Він знав, що ця суперечка може виявитися серйозною. Він знав, що ці чоловіки – з «друзями друзів», саме це його злякало.

Гільяно спав погано й прокинувся в похмурому настрої, такому небезпечному для юнаків. Він самому собі здавався смішним. Він завжди хотів бути героєм, як і більшість молодиків. Якби він жив в іншому куточку Італії, то давно вже став би солдатом, але, як справжній сицилієць, добровольцем в армію не пішов, а його хрещений Гектор Адоніс владнав усе так, що його й не призначили. Зрештою, хоч Італія й керувала Сицилією, жоден істинний сицилієць не вважав себе італійцем. І, якщо вже говорити правду, італійський уряд теж не надто палко прагнув брати в армію сицилійців, особливо в останній рік війни. Сицилійці мали забагато родичів в Америці, вони були природжені злочинці й ренегати, надто тупі, щоб навчати їх сучасної військової справи, і хоч би куди вони йшли, усюди створювали проблеми.

На вулиці Турі Гільяно відчув, що його поганий настрій не встоїть перед красою дня. Золоте сонце було розкішне, повітря повне пахощів лимонів та олив. Він любив Монтелепре, його покручені вулиці, кам'яні будинки з балконами, повними квітів викличних кольорів, що росли на Сицилії без найменшого догляду. Він любив червону черепицю дахів, що простягалися аж до кінця містечка, захищеного в цій глибокій долині, на яку сонце лилося, немов рідке золото.

Витончені прикраси Фести (над вулицями нависав лабіринт із кольорових фігур святих, зроблених із пап'є-маше, будинки були прикрашені квітами на бамбукових підставках) приховували неодмінну бідність типового

сицилійського містечка. Будинки, що піднялися так високо, але ховались у складках гір, що оточували місто, повнилися чоловіками, жінками, дітьми й тваринами, які займали всі три-чотири кімнати. У багатьох будинках не було водопроводу, і навіть тисячі квітів та холодне гірське повітря не могли подолати смороду нечистот, що здіймався разом із сонцем.

У хорошу погоду люди практично жили поза будинками. Жінки сиділи в дерев'яних кріслах на брукованих терасах, готували їжу для столів, також виставлених за двері. Вулиці були повні дітей, які ганялися за курми, індіками, козами; старші діти плели бамбукові кошики. У кінці Віа Белла, перш ніж вона увіллється до площі, стояв величезний фонтан з обличчям демона, що звели греки за дві тисячі років до того, і вода досі лилася з його рота, повного кам'яних зубів. На терасах уздовж гір ненадійно росли зелені садки. На рівнинах унизу виднілися містечки Партініко та Кастелламаре; за видноколом, немов убивця, ховалося Корлеоне, зведене з кривавого темного каменю.

На другому краю Віа Белла, тому, що вів до дороги на рівнину Кастелламаре, Турі побачив Аспану Пішотту, який вів за собою віслюка. На мить він розхвилювався: як поведеться з ним Аспану після вчорашнього приниження? Його товариш був широковідомий своїм гострим розумом. Чи відпускатиме він дотепні коментарі? Гільяно знову відчув приплив безплідної люті й присягнувся, що більше ніщо не заскочить його не готовим. Байдуже щодо наслідків, він усім покаже, що не боягуз. І все одно десь на краю свідомості він ясно бачив усю сцену. Друзі Кінтани вичікували за ним, один із них мав рушницю. Вони були «друзі друзів» і помстилися б за себе. Він не боявся їх, боявся тільки того, що вони його переможуть – це здавалося неодмінним не тому, що вони були сильніші, а через їхню жорстокість.

Аспану Пішотта радісно й хижо вишкірився до нього: – Турі, цей віслючок сам не впорається. Маємо допомогти.

Гільяно не відповів; йому стало легше від того, що друг забув про минулий вечір. Його серце завжди тишило те, що Аспану, такий в'їдливий і гострий щодо недоліків інших, завжди ставився до нього з безмежною приязню та повагою. Вони разом пішли до міської площі, віслюк плентався за ними. Навколо юнаків, мов дрібні рибки, метушилися діти. Вони знали, що буде з віслюком, тож були схвильовані й збуджені. Для них то була справжня втіха, яскрава подія серед зазвичай нудного літнього дня.

На площі містечка поставили невелику платформу чотири фути заввишки, складену з важких камінних блоків, вирізаних із навколишніх гір. Турі Гільяно й Аспану Пішотта заштовхали віслюка вгору брудним трапом, прив'язали його голову мотузкою до вертикальної залізної планки. Віслюк присів. Над його очима та писком був клопоть білої шкіри, через що він скидався на клоуна. Навколо платформи зібралися діти, вони сміялися й свистіли. Один із хлопців вигукнув:

– І хто з них віслюк?

Усі розреготалися.

Турі Гільяно, не знаючи, що то був останній день його життя невідомого сільського хлопця, споглядав цю сцену із солодким вдоволенням людини, яка

перебуває саме там, де має бути. Він був на тому клаптику землі, де народився й де прожив усе своє життя. Зовнішній світ не міг завдати йому шкоди. Навіть приниження попереднього вечора зникло. Він знав вапнякові гори, що височіли над ним, так само добре, як малюк знає свою пісочницю. Ці гори ростили кам'яні брили з тою ж легкістю, з якою могли ростити траву; з брил складалися печери й схованки, що могли прихистити цілу армію. Турі Гільяно знав кожен будинок, кожен ферму, кожного трударя, усі руїни замків, залишених тут норманами й маврами, усі кістяки вишукано розвалених грецьких храмів.

З іншого боку на площі з'явився фермер із диво-мулицею. Це він найняв їх на ранкову роботу. Його звали Папера, і жителі Монтелепре поважали його за успішну вендету проти сусіда – вони сварилися за шмат землі між їхніми ділянками, на якому ріс гай олив. Суперечка тривала десять років – насправді довше, ніж усі ті разом узяті війни, що їх Муссоліні нав'язав Італії. Тоді якось уночі, невдовзі після того, як союзники звільнили Сицилію й встановили демократичний режим, сусіда знайшли мертвим – майже розірваним навпіл пострілом лупари, такої популярної на Сицилії в подібних справах. Підозра негайно впала на Паперу, але за ніч до того він дуже зручно дозволив себе заарештувати в сутичці з карабінерами й ніч убивства затишно провів у камері в'язниці в бараках Беллампі. Подейкували, що то була перша ознака того, що мафія повертається, що Папера, який через шлюб породичався з Гвідо Кінтаню, залучив «друзів друзів» до розв'язання суперечки.

Поки Папера вів мулицю до платформи, навколо юрилися діти, яких доводилося відганяти незлою лайкою та помахами батога. Діти легко виверталися з-під нього, бо ж власник мулиці клацав у них над головами, добродушно всміхаючись.

Відчувши запах самиці, білопикий віслюк натягнув мотузку, що тримала його на платформі. Турі й Аспану підняли його під вигуки малих. Папера тим часом, маневруючи, підводив мулицю задом до краю платформи.

Саме тоді зі своєї крамниці вийшов Фрізелла, перукар, щоб долучитися до веселощів. За ним, потираючи гладеньке червоне обличчя, ішов маресьяло[5 – Старшина (італ.)], серйозний і пихатий. Він єдиний у Монтелепре ходив голитися щодня. Навіть стоячи на платформі, Гільяно відчував запах одеколону, яким його полив перукар.

Марешалло Роккофіно окинув професійним оком юрбу, що зібралася на площі. Як командир місцевого загону національної поліції, що складався з дванадцяти чоловіків, він відповідав за порядок у місті. Феста завжди була неспокійним часом, і він уже призначив патрулювання на площі, утім перша четвірка патрульних іще не прийшла. Поліцай спостерігав за міським благодійником Паперою та його мулицею. Він був упевнений у тому, що Папера замовив убивство свого сусіда. Ці сицилійські дикуни прагнули якнайшвидше скористатися своїми священними свободами. Марешалло похмуро подумав, що вони ще сумуватимуть за Муссоліні. Коли порівняти з «друзями друзів», то диктатора згадуватимуть як другого доброго Франциска Ассізького.

Перукар Фрізелла був місцевим блазнем. Ті, хто не міг знайти собі роботи, збиралися в перукарні, щоб послухати його жарти та останні плітки. Він був один із тих перукарів, хто себе обслуговує краще за клієнтів. Його вуса

були вишукано підстрижені, волосся напмажене й зачесане, але з лиця він скидався на клоуна з лялькової вистави. Ніс картоплиною, широкий рот, що розтулявся, немов ворота, і нижня щелепа без підборіддя.

– Турі! – гукнув він. – Веди своїх звірів у мою перукарню, я їх напарфумлю. Твій віслюк думатиме, що кохається з герцогинею!

Турі не звертав на нього уваги. Фрізелла колись підстригав його в дитинстві, так погано, що довелося матері перебрати це на себе. Але його батько досі ходив до Фрізелли, щоб попліткувати й порозповідати свої власні історії про Америку враженням слухачам. Турі Гільяно перукар не подобався, бо Фрізелла був переконаний фашист, до того ж ходили чутки, що він довірена особа «друзів друзів».

Марешалло підкурив сигарету й пішов далі по Віа Белла, навіть не помітивши Гільяно – то була помилка, про яку він пошкодує в наступні тижні.

Віслюк намагався зістрибнути з платформи. Гільяно ослабив його мотузку так, щоб Пішотта міг підвести тварину до краю й розташувати над диво-мулицею. Зад самиці саме здіймався над краєм платформи. Гільяно ще трохи ослабив мотузку. Самиця голосно пирхнула й смикнулася саме тоді, коли віслюк опускався на неї. Передніми ногами він охопив її круп, кілька разів конвульсивно здригнувся й зависнув із комічним виразом блаженства на білоплямистому писку. Папера та Пішотта реготали, поки Турі оскаженіло тягнув за мотузку, щоб повернути розслабленого віслюка назад до прив'язі. Юрба раділа й вигукувала благословення. Діти вже розсипалися вулицями, шукаючи інших розваг.

Досі сміючись, Папера мовив:

– От якби ми всі могли жити, як віслюки. Що за життя!

– Синьйоре Папера, – зухвало звернувся до нього Пішотта. – Давайте я навантажу вам на спину бамбука й кошиків з оливками й битиму по вісім годин щодня, поки ви плентатимесь угору гірськими стежками. От воно, віслюче життя.

Фермер насупився. Він відчув у цих словах легкий докір за те, що він надто мало платив їм за роботу. Пішотта йому ніколи не подобався, насправді цю роботу він дав Гільяно. У Монтелепре всі любили Турі, але з Пішоттою було інакше. Він мав надто гострий язик і був надто вже млосний. Лінивий. Слабкі легені його не виправдовували. Він усе одно курих сигарети, залицявся до доступних дівчат із Палермо й франтувато вдягався. І ці його маленькі французькі вусики... «Нехай уже закашляється до смерті й іде до біса зі своїми слабкими легенями», – так думав Папера. Він дав їм двісті лір, за які Гільяно йому гречно подякував, і пішов разом із мулицею назад, на свою ферму. Юнаки відв'язали віслюка й повели його назад до дому Гільяно. День віслюка тільки почався – на нього чекала значно менш приємна робота.

Мати Гільяно накрила юнакам ранній обід. Дві сестри Турі, Маріанніна та Джузеппіна, допомагали матері готувати пасту на вечір. Борошно змішувалося з яйцями, височіло горою на квадратній лакованій дерев'яній дошці, а тоді вимішувалося натвердо. Щоб благословити готове тісто, у ньому ножем

вирізали хреста. Далі Маріанніна та Джузеппіна нарізали з тіста смужки, навертали їх на стебла сизалю й витягали траву, роблячи з тіста трубки. Кімнату прикрашали великі миски з оливками та виноградом.

Батько Турі працював у полі, звільнявся сьогодні раніше, щоб увечері приєднатися до святкування. Наступного дня Маріанніна мала заручини, і в домі Гільяно готували особливе свято.

Турі завжди був найулюбленішою дитиною Марії Ломбардо. Сестри пам'ятали, як мати щодня купала його: вода в жерстяному тазу нагрівалася біля плити, мати перевіряла її температуру ліктем, брала особливе мило, привезене з Палермо. Спочатку сестри ревнували, потім зачаровано дивилися, як ніжно мати купає малюка. Немовлям Турі ніколи не плакав, завжди сміявся, поки мати туркотіла над ним, розповідаючи, який він досконалий. Наймолодший у сім'ї, він виріс найсильнішим. І завжди здавався іншим трохи дивним. Він читав книжки, говорив про політику і, звісно ж, завжди відзначав, що його зріст і прекрасна зовнішність пов'язані з тим часом, що він провів в Америці в матеріному лоні. Утім за доброту та безкорисливість його дуже любили.

Того ранку жінки родини переживали за Турі, з любов'ю та занепокоєнням дивилися, як він їсть хліб із козячим сиром та оливки, п'є свою каву з цикорію. Одразу після обіду вони з Аспану мали відвести віслюка аж у Корлеоне й нелегально привезти звідти величезну головку сиру, трохи шинки й ковбаси. Він пропустить цілий день Фести, щоб потішити матір і щоб вдало відсвяткувати заручини сестри. Частину з того, що привезуть, вони продадуть на чорному ринку, щоб відкласти трохи грошей для родини.

Мати й сестри Гільяно любили, коли ці двоє юнаків були разом. Вони дружили із самого дитинства й були ближчі за братів, хоч і зовсім різні. Аспану Пішотта – смаглявий, з вусиками кінозірки, живим, рухливим обличчям, блискучими темними очима й смоляним волоссям на акуратній голові, розумний і дотепний – завжди зачаровував жінок. І все одно якимось чином уся ця барвистість поступалася тихій грецькій красі Турі Гільяно. Він мав масивне тіло, точно таке, як у давніх грецьких статуй, розкиданих по всій Сицилії. Усе в ньому було світло-брунатним – волосся, засмагла шкіра. Хлопець завжди був дуже спокійний, однак рухи його несподівано меткі. Та найбільшу увагу привертала його очі. Мрійливі, золотаво-карі, вони здавалися звичайними, коли він дивився вбік. Та коли він зводив очі на вас, повіки опускалися, немов вирізьблені на статуї, і все його обличчя набувало безтурботного виразу маски.

Поки Пішотта розважав Марію Ломбардо, Турі піднявся до своєї кімнати, щоб підготуватися до подорожі. А саме – дістати пістолета, який там ховав. Пам'ятаючи приниження минулого вечора, він вирішив узятися до роботи, яка на нього чекала, при зброї. Стріляти він умів: батько часто брав його на полювання.

Мати чекала його на кухні сама, щоб попрощатися. Вона обійняла його й відчула за поясом пістолет.

– Турі, будь обережний, – з тривогою мовила вона. – Не сварися з карабінерами. Якщо зупинять, віддай їм усе, що треба.

Гільяно заспокоїв її.

– Їжу нехай беруть, – сказав він. – Та я не дозволю їм побити мене або забрати до в'язниці.

Марія це розуміла. І по-своєму, з палкою сицилійською гордістю, пишалася ним. Багато років тому її гордість і гнів на власну бідність штовхнули її переконати чоловіка шукати щастя в Америці. Вона була мрійницею, вірила в справедливість і те, що їй по праву належить певне місце у світі. В Америці жінка змогла відкласти чималу суму, і та ж сама гордість змусила її повернутися до Сицилії, щоб жити по-королівському. Тоді все перетворилося на пил. Під час війни ліра зовсім знецінилася, і вона знову стала бідна. Марія скорилася долі, але сподівалася на краще для своїх дітей. І була щаслива, коли в Турі проявився саме той дух, яким сама була одержима. Однак мати боялася того дня, коли він зіштовхнеться з тяжкою реальністю життя на Сицилії.

Вона дивилася, як він виходить на бруківку Віа Белла до Аспану Пішотти. Її син Турі рухався, як великий кіт, у нього були такі широкі груди, такі м'язисті руки й ноги, що Аспану поряд із ним здавався тонким, мов стеблина. Однак у ньому була та хитрість, якої бракувало її синові, позначена жорстокістю хоробрість. Аспану оберігатиме Турі в зрадливому світі, у якому їм доводиться жити. До того ж їй подобалася його оливкова привабливість, хоча вона й вважала сина красивішим.

Марія дивилася, як вони йдуть по Віа Белла туди, де та виходить із містечка на рівнину Кастелламаре. Її син Турі Гільяно та син її сестри Гаспаре Пішотта. Двоє молодих людей, ледве за двадцять, ще молодші на вигляд. Вона любила їх обох і за обох боялася.

Нарешті юнаки з віслюком зникли за узвозом вулиці, але вона дивилася далі й нарешті знову побачила їх високо над Монтелепре, де вони йшли в гори, що оточували містечко. Марія Ломбардо Гільяно все дивилася й дивилася так, наче ніколи більше їх не побачить, поки вони остаточно не зникли в тумані пізнього ранку, що піднімався над горами. Зникли на початку своєї легенди.

Розділ 4

У вересні 1943 року на Сицилії можна було вижити тільки завдяки чорному ринку. З часів війни продукти видавали за картками, а фермери мали здавати вирощене на центральні державні склади за твердими цінами. Платили їм паперовими грішми, які майже нічого не були варті. Уряд, своєю чергою, мав продавати й розподіляти ці продукти поміж людей задешево. За таких умов усі мусили б отримати достатньо, щоб не вмерти з голоду. Насправді ж фермери ховали все, що могли, бо те, що здавали на державні склади, прибирали до рук дон Кроче Мало та його поплічники для продажу на чорному ринку. Щоб вижити, людям доводилося купувати на чорному ринку й порушувати закони про контрабанду. Якщо їх ловили на цьому, то судили й садили за ґрати. Що з того, що в Римі сформувався демократичний уряд? Люди могли голосувати, але вони голодували.

Турі Гільяно й Аспану Пішотта саме порушували ці закони з легким серцем. Пішотта мав зв'язки на чорному ринку й усе влаштував. Він підписався провезти велику головку сиру від одного сільського фермера до перекупника з чорного ринку в Монтелепре й мав отримати за це чотири копчені окости й кошик ковбаси. Це зробило б вечірку з приводу заручин сестри Турі бучним святом. Юнаки порушували два закони: один забороняв операції на чорному ринку, другий – контрабанду з однієї італійської провінції до іншої. Влада мало що могла зробити для підтримки законів проти чорного ринку, бо довелося б посадити за ґрати кожного сицилійця. А от контрабанда – то інша річ. Патрулі національної поліції, карабінери, блукали провінцією, встановлювали пропускні пункти, платили інформаторам. Звісно ж, втручатися в справи караванів дона Кроче Мало, що користувався ваговозами американської армії та особливими урядово-військовими пропусками, вони не могли. Але перехоплювати багатьох дрібних фермерів та зголоджених селян – цілком.

Гільяно та Пішотта йшли до ферми чотири години. Забрали величезну головку зернистого білого сиру та інші товари, прив'язали віслюкові на спину. Замаскували товари стеблами сизалю та бамбука, щоб здавалося, що вони просто везуть корм для худоби, яку розводили багато селян. Молоді люди мали безтурботність і впевненість юності або ж навіть дитинства – так малюки ховають скарби від батьків, наче для цього достатньо самого лише наміру їх обдурити. Ця впевненість частково походила й від того, що вони знали потайні гірські стежини.

Рушаючи в довгу дорогу додому, Гільяно відправив Пішотту вперед розвідати, чи немає попереду карабінерів. Щоб мати змогу попередити один одного про небезпеку, домовилися подавати сигнали свистом. Віслюк легко віз на спині продукти, повадився добре – перед роботою він отримав свою винагороду. Дві години вони повільно й спокійно спускалися без жодної ознаки негараздів. Тоді Гільяно побачив, що милі за три позаду них іде караван із шести мулів і вершника. Якщо про цю стежину знали на чорному ринку, тоді поліція цілком могла встановити тут свій контрольний пункт. Він вирішив перестерегтися й відправити Пішотту далеко вперед на розвідку.

За годину Турі наздогнав Аспану: той сидів на величезній камінній брилі, кутив і кашляв. Він був блідий, не варто йому було курити. Турі Гільяно сів поряд із другом перепочити. З самого дитинства чи не найтісніше їх пов'язувало те, що вони ніколи не намагалися командувати один одним, тож і зараз він не сказав нічого. Нарешті Аспану загасив недопалок і поклав його до кишені. Вони знову рушили: Гільяно тримав повід, Аспану йшов за віслюком.

Друзі йшли гірською стежиною, що проходила повз дороги та селища, але час від часу оминали чи старовинний грецький басейн, вода до якого лилася через рот перекошеної статуї, чи руїни норманського замку, який багато століть тому не пускав цим шляхом загарбників. Турі задумався про минуле й майбутнє Сицилії. Він думав про свого хрещеного Гектора Адоніса, що пообіцяв приїхати до них після Фести й підготувати з ним заяву для вступу в Палермський університет. Від думки про хрещеного йому стало сумно. Гектор Адоніс ніколи не приїздив на Фесту: п'яні чоловіки сміялися б із його низького зросту, а діти – деякі вищі за нього – збиткувалися б. Турі думав, як Бог міг зупинити ріст тіла чоловіка, однак вкласти стільки знань

до його голови, бо ж юнак вважав Гектора Адоніса найрозумнішою у світі людиною й любив за ту доброту, яку той виказував йому та його батькам.

Думав він і про батька, що так гарував на їхньому клаптику землі, і про сестер у поношених сукнях. Добре, що Маріанніна – така красуня, що змогла знайти чоловіка, попри свою бідність та бентежні часи. Але понад усе його мучили думки про матір Марію Ломбардо. Ще в дитинстві він відчував, яка гірка, яка нещаслива вона була. Скуштувавши соковиті плоди Америки, вона вже не могла бути щасливою в знедолених містечках Сицилії. Коли батько розповідав історії про ті славетні часи, мати починала ридати.

Але він змінить долю своєї родини – так думав Турі Гільяно. Він важко працюватиме, вчитиметься й стане такою ж великою людиною, як його хрещений батько.

Раптом молоді люди опинилися біля невеликого ліска, одного з небагатьох, що лишилися в цій частині Сицилії, де нині, здавалося, росли лише великі білі брили й кар'єри мармуру. З другого боку гори вони мали спуститись у Монтелепре, остерігаючись патрулів Національної поліції, карабінерів, але зараз саме підходили до місцини Кватро Моліне, – «Чотирьох перехресть», – і тут обачність теж не завадила б. Гільяно потягнув віслюка за повід і дав Аспану знак спинитися. Друзі стояли мовчки. Не було чути нічого дивного, лише рівне дзижчання величезної кількості комах, що кишіли над землею: їхні крильця та лапки гуділи, наче пилка десь вдалині. Хлопці перетнули перехрестя й безпечно зникли з очей у ще одному ліску. Турі Гільяно знову заглибився у свої мрії.

Дерева раптом розійшлися, наче хтось відштовхнув їх, і йти доводилося вже по просіці, укритій камінцями, бамбуковими стеблами й лисуватою, негустою травою. Світло під кінець дня падало далеко від них, понад гранітними горами, і здавалося блідим і холодним. За просікою стежка мала спускатися довгою звивистою спіраллю до Монтелепре. Гільяно отямився від мрій: його ліве око різанув спалах світла, наче хтось перед ним підпалив сірника. Він смикнув віслюка, зупиняючи його, підняв руку, попереджаючи Аспану.

З-за хашів за тридцять ярдів від них вийшли незнайомці. Їх було троє: Турі Гільяно бачив жорсткі військові кептарі, чорний однострій із білим кантом. Його охопило дурне й болюче відчуття відчаю й сорому через те, що його схопили. Наступаючи, трійця розійшлася, тримаючи зброю наготові. Двоє були доволі молоді, з блискучими рум'яними щоками, їхні кептарі доволі кумедно збилися кудись до потилиць. Свої автоматичні пістолети вони наставляли на хлопців із серйозним, але радісним виглядом.

Карабінер у центрі був старший і тримав гвинтівку. Обличчя було вкрите слідами від віспин і шрамами, кептар тісно натягнутий на самі очі. На рукаві виднілися нашивки сержанта. Той спалах світла, який помітив Гільяно, був сонячним зайчиком, відбитим від сталевого дула гвинтівки. Чоловік похмуро посміхався, зброя незворушно націлена в груди Гільяно. Від цієї посмішки відчай Турі перетворився на гнів.

Сержант із гвинтівкою підійшов ближче, з обох боків прикритий товаришами. Тепер Турі Гільяно пильнував. Двох молодих карабінерів із пістолетами можна було не боятися: вони легковажно рушили до віслюка, несерйозно ставлячись до полонених. Махнули Гільяно та Пішотті, щоб ті відійшли від

тварини, тоді один поліцей, закинувши пістолета за спину, зняв бамбуковий камуфляж з її спини. Побачивши продукти, він присвиснув із жадібним захватом, не помітивши, що Аспану бокує до нього. Але це помітив сержант із гвинтівкою й гукнув:

– Ти, вусатий, відійди!

Аспану повернувся на крок назад, до Турі.

Сержант підійшов іще ближче. Укриті віспинами обличчя здавалося втомленим, але очі чоловіка блищали, коли він мовив:

– Що ж, юнаки, тут у вас непоганий шмат сиру. Зайвим у бараках не буде, до макаронів згодиться. Скажіть ім'я фермера, від якого ви це везете, і ми відпустимо вас із віслюком додому.

Друзі не відповіли. Сержант чекав. Вони все одно мовчали.

Зрештою Гільяно тихо сказав:

– У мене є тисяча лір – подарунок вам, якщо пропустите нас.

– Можеш собі зад лірами підтерти, – відповів сержант. – Ваші документи. Якщо вони не в порядку, змушу вас просто тут накласти й ще й ними підтертися.

Зухвалість його слів, зухвалість цих чорних одностроїв із білим кантом підняла всередині Гільяно заметіль крижаної люті. Тієї ж миті він зрозумів, що ніколи не дозволить себе заарештувати, не дозволить цим людям забрати в нього їжу, що призначалася його родині.

Турі Гільяно дістав посвідчення особи й рушив до сержанта. Він сподівався забратися з-під прицілу гвинтівки, бо знав: координація в нього краща, ніж у більшості людей, і був готовий поставити саме на це. Однак гвинтівка відігнула його назад.

– Кидай на землю, – сказав поліцей. Турі послухався. Пішотта, який стояв ліворуч від Гільяно, за п'ять кроків від нього, збагнув, що його друг має на меті, та знав про зброю під його сорочкою, тож спробував відволікти сержанта. Подавшись тілом уперед так, щоб рука на стегні торкалася ножа, який він носив у піхвах на ремені через спину, він із навмисною пихатістю мовив:

– Сержанте, якщо ми скажемо вам ім'я, то нащо вам наші документи? Угода є угода. – Він замовк на мить, а тоді саркастично додав: – Ми ж знаємо, що карабінер завжди дотримується слова.

Слово «карабінер» він виплюнув із ненавистю.

Поліцей із гвинтівкою зробив кілька лінивих кроків до Пішотти. Зупинився. Посміхнувся й підняв зброю.

– Ти, малий франте, твої документи. Чи в тебе їх немає, як-от у твого віслюка, у якого й вуса кращі за твої?

Двое молодших розреготалися. Очі Пішотти заблищали. Він на крок підступив до сержанта.

– Ні, документів я не маю. І ніякого фермера не знаю. Ми знайшли все це на дорозі.

Сама зухвалість цього заперечення унеможливила те, заради чого воно промовлялося. Пішотта хотів, щоб поліцай підійшов ближче, на відстань удару, але тепер сержант трохи відступив і знову посміхнувся.

– Bastinado виб'є з вас сицилійську пиху, – мовив він. Тоді помовчав трохи й додав: – На землю обидва.

Словом bastinado зазвичай позначали побиття батогами й палками. Гільяно знав кількох жителів Монтелепре, яких саме так карали в бараках Беллампі. Додому вони повернулися з переламаними колінами, набряклими головами розміром із кавун, із нутрощами, відбитими так, що працювати вони більше не могли. Карабінери ніколи не вчиняють так із ним. Турі опустився на одне коліно, наче збирався лягти, одну руку поклав на землю, а другу – на свій пояс, щоб мати змогу дістати пістолет з-під сорочки. Просіка купалася в м'якому туманному світлі ранніх сутінок, сонце далеко за деревами опустилося за гору. Він побачив, як гордо випростався Пішотта, відмовляючись виконувати команду. Звісно ж, вони не застрелять його за шматок контрабандного сиру. Він бачив, як тремтять пістолети в руках молодих вояків.

Тоді заревли мули, ззаду зачувся стукіт копит і на просіку вийшов караван тих мулів, яких Гільяно помітив сьогодні на дорозі. Через плече чоловіка, що їхав верхи, була перекинута лупара; він був вбраний у важку шкіряну куртку й здавався дуже кремезним. Вершник зістрибнув із коня, дістав із кишені товсту пачку лір і заговорив до карабінера з гвинтівкою:

– То цього разу ти спіймав кілька дрібних сардин.

Вони вочевидь були знайомі. Сержант уперше послабив увагу, беручи запропоновані гроші. Чоловіки всміхалися один до одного, і було схоже, що про полонених усі забули.

Турі Гільяно повільно рушив до найближчого солдата. Пішотта бокував до заростів бамбука. Поліцаї цього не помічали. Гільяно вдарив вояка передпліччям, збив його з ніг і закричав до Аспану:

– Тікай!

Той пірнув у зарості, а Гільяно побіг до дерев. Останній поліцай був надто ошелешений чи надто невправний, щоб вчасно скористатися зброєю. Уже майже під захистом лісу Турі відчув швидкий укол радості. Він здійнявся в повітря, щоб пірнути поміж двох кремезних дерев, які мали б прикрити його, і одночасно дістав свого пістолета з-під сорочки.

Але він мав рацію щодо того, що з цих трьох поліцаїв найнебезпечнішим був носій рушниці. Сержант кинув гроші на землю, крутнув гвинтівку вперед і

холоднокровно вистрелив. Він влучив безпомилково; тіло Гільяно впало долі, неначе мертвий птах.

Турі почув постріл тієї ж миті, коли відчув, як його тіло пронизав біль, наче його вдарили велетенською палицею. Він упав на землю поміж двох дерев, спробував підвестися, але не зміг. Ноги заніміли, він не міг ними поворухнути. Не випускаючи з рук пістолета, Гільяно перекутився й побачив, як сержант, тріумфуючи, трусонув гвинтівкою в повітрі. Тоді він відчув, як кров наповнює його штани – ця тепла й липка рідина.

За мить до того, як натиснути на спусковий гачок, Турі відчував тільки подив. Його застрелили за шмат сиру. Саму тканину його родини розірвали з такою недбалістю тільки тому, що він утікав від такого дрібного порушення закону, що його порушували всі. Мати плакатиме за ним до кінця своїх днів. Він ніколи нікому не чинив зла, і от тепер його тіло омивається кров'ю.

Гільяно натиснув на спусковий гачок і побачив, як падає гвинтівка, як чорний із білою облямівкою кептар сержанта злітає в повітря, поки тіло зі смертельною раню в голові, скрутившись, пливе до кам'янистої землі. Неможливо було поцілити з пістолета з такої відстані, але Гільяно здалося, що його власна рука полетіла разом із кулею, щоб встромити її, неначе кинджал, сержантові в око.

Почали стрекотати автоматичні пістолети, однак кулі злітали вгору безпечними дугами, цвірінькаючи, немов пташва. А тоді все зупинилося. Вщухло навіть безупинне дзижчання комах.

Турі Гільяно перекотився в кущі. Він бачив, як обличчя ворога перетворилося на криваву маску, і це дало йому надію. Він не був безпорадний. Хлопець знову спробував підвестися, і цього разу ноги послухалися. Він почав бігти, але вперед вдавалося викинути тільки одну ногу, друга тягнулася по землі, і це його здивувало. У паху було тепло й липко, штани просочувала рідина, в очах тьмарилося. Коли Турі перетнув неочікувану пляму світла, йому стало страшно, що це він зробив коло назад до просіки, тож спробував розвернутися. Його тіло почало падати – не на землю, а в безкінечну червонувато-чорну порожнечу, і він знав, що падатиме довіку.

Молодий поліцай на просіці відняв руку від спускового гачка свого автоматичного пістолета, тріскіт припинився. Контрабандист підвівся із землі з товстою пачкою грошей у долоні й простягнув її іншому поліцаєві. Той тицьнув автоматичним пістолетом йому в груди й сказав:

– Тебе заарештовано.

– Тепер можете на двох розділити, – відповів той. – Пропускайте мене.

Солдати опустили очі на тіло сержанта. Сумнівів не було: він був мертвий. Куля розтщила око й очницю, у рані пінилася жовта рідина – у неї вже занурив свого язика гекоп.

Контрабандист мовив:

– Я піду за ним у зарості, він поранений. Принесу його тіло, і ви обидва станете героями. Тільки відпустіть мене.

Другий вояк підняв посвідчення особи, яке Турі кинув на землю по команді сержанта. Прочитав уголос:

– Сальваторе Гільяно, місто Монтелепре.

– Не варто шукати зараз, – сказав його товариш. – Треба доповісти в штабі, це важливіше.

– Боягузи, – сказав контрабандист.

Йому спало на думку взятися за лупару, але побачив, з якою ненавистю дивляться на нього карабінери. То була образа. За це вони змусили його покласти тіло сержанта на свого коня й вести до бараків пішки. А перед тим забрали в нього зброю й були такі полохливі, що контрабандистові лишалось сподіватися, що його помилково не пристрелять через самі лише нерви. Усе інше його не надто турбувало. Він добре знав маресьяло Роккофіно з Монтелепре: вони раніше вели справи й вестимуть знову.

За весь цей час ніхто й не згадав про Пішотту. А той чув кожне сказане ними слово, поки лежав у глибокій, порослій травою балці з ножем у руці. Аспану чекав, коли вони підуть полювати на Турі Гільяно, щоб влаштувати засідку й забрати в одного з них зброю, попередньо перерізвавши йому горлянку. У душі цього юнака жила жорстокість, що не лишала місця страху смерті, і коли він почув, як контрабандист запропонував піти по тіло Турі, його обличчя навіки закарбувалося в пам'яті Пішотти. Йому було майже прикро, що вони відступають, лишаючи його на схилі самого. Коли ж його віслюка прив'язали до каравану мулів, він відчув укол гострого болю.

Утім Пішотта знав, що Турі сильно поранений і потребує допомоги. Він зробив коло навколо просіки, поміж дерев, щоб дістатися до того місця, де зник його товариш. У підліску не було жодного сліду тіла, тож він побіг тією стежкою, якою вони прийшли.

Хлопець не бачив нічого, аж поки не заліз на велетенську гранітну брилу, на верхівці якої утворилася неглибока виїмка. У цьому кам'яному басейні зібралася маленька калюжа майже чорної крові, а з іншого боку камінь був вимазаний довгими яскраво-червоними смугами. Пішотта побіг далі й був заскочений, побачивши тіло Гільяно, що лежало поперек стежини, досі стискаючи в руці смертоносного пістолета.

Опустившись на коліна, Аспану забрав пістолет і застромив собі за пояс. Цієї миті очі Турі Гільяно розплющилися. У цих очах палала страшна ненависть, але дивилися вони повз Аспану Пішотту. Той мало не розплакався від полегшення, спробував підняти друга на ноги, однак виявився заслабким.

– Турі, спробуй підвестися, я допоможу, – сказав Пішотта.

Гільяно сперся обома руками на землю й відштовхнувся від неї. Пішотта обійняв його за талію – рука відразу ж стала тепла й волога. Він відсмикнув її, підняв сорочку Турі і з жахом побачив у нього в боці

величезну розвернену рану. Сперши друга на дерево, Аспану розірвав свою сорочку, запхав її в діру, щоб зупинити кров, і зав'язав рукавами на поясі. Однією рукою він охопив пораненого посередині, а другою, вільною, узяв ліву руку Гільяно й підняв її в повітря. Це врівноважило їх обох, поки Пішотта вів Турі далі стежкою обережними, дрібними кроками. З відстані здавалося, наче вони разом ідуть у танок униз схилом гори.

Так Турі Гільяно пропустив Фесту святої Розалії, яка, на сподівання жителів Монтелепре, мала б принести їм диво.

Він пропустив змагання стрільців, у яких безперечно переміг би. Пропустив кінські перегони, у яких жокеї били супротивників по голові палицями й батогами. Пропустив пурпурові, жовті й зелені ракети, що розцвітили своїми вибухами повне зірок небо.

Він так і не скуштував чарівних солодоців із мигдалевої пасти у формі морквин, пагонів бамбука та червоних томатів – таких солодких, що все тіло від них аж німіло; або ж цукрових фігурок міфічних лялькових лицарів Роланда, Олів'є та Карла Великого – їхні цукрові мечі були інкрустовані рубіновими льодяниками й смарагдовими шматочками фруктів, і діти забирали їх додому, вкладалися разом із ними спати й мріяли перед сном. Заручини сестри теж пройшли без нього.

Злягання диво-мулиці з віслюком теж нічого не дало. Вона не понесла. Жителі Монтелепре були розчаровані. Лише за кілька років вони дізнаються, що Феста явила їм своє диво в особі юнака, який того віслюка тримав.

Розділ 5

Абат робив вечірній обхід францисканського монастиря, спонукаючи лінивих, ні до чого не здатних ченців заробляти на хліб насущний. Перевірив скриньки в майстерні, де виготовляли святі реліквії, відвідав пекарню, з якої до сусідніх містечок возили великі хрусткі буханці хліба. Оглянув город і бамбукові кошики, по вінця повні оливок, томатів та винограду: чи не зім'ята їхня атласна шкірка. Ченці працювали, як ті казкові ельфи, хоча були далеко не такі веселі. Насправді то була доволі похмура команда, адже служіння Богу радості не вимагає. Абат дістав з-під своєї ряси довгу чорну сигару й заходився прогулюватися територією монастиря, нагулюючи собі апетит перед вечірньою трапезою.

Саме тоді він побачив Аспану Пішотту, що затигував у ворота монастиря Турі Гільяно. Воротар спробував їх завернути, але Пішотта приставив пістолета йому до тонзури, і той упав на коліна в останній молитві. Скривавлене, майже позбавлене життя тіло Гільяно Аспану поклав до ніг абата.

Абат був високий і сухорлявий, його витончене обличчя дрібними рисами, кирпатим носом та допитливими карими гудзиками очей скидалося на мавпячу морду. Попри свої сімдесят років, він був доволі жвавий і мав такий самий

гострий і дотепний розум, як у давні дні, ще до Муссоліні, коли писав вишукані листи з вимогою викупу для мафії, яка наймала його для цього.

Хоча всі, від селян до влади, знали, що його монастир – штаб-квартира контрабандистів та діячів чорного ринку, абатові не перешкоджали в цій незаконній діяльності з поваги до його святого покликання й з відчуття того, що він заслуговує на матеріальну винагороду за духовне кермування товариством.

Тож абат Манфреді не впав у відчай, дізнавшись про те, що двоє закривавлених селян-розбишак увірвалися до священного дому святого Франциска. Насправді він добре знав Пішотту – кілька разів використовував юнака у своїх махінаціях із контрабандою та чорним ринком. Вони мали дещо спільне, що тішило їх обох, – хитрість і лукавство; один був здивований побачити ці риси в такому старому святенникові, другий – у наївному юнакові.

Абат заспокоїв воротаря, тоді мовив до Пішотти:

– Що ж, любий мій Аспану, яку біду ти накликав на себе цього разу?

Пішотта саме зав'язував сорочку на рані Гільяно. Абата здивував згорьований вираз його обличчя: він не думав, що цей юнак здатний на подібні почуття.

А той, знову побачивши велетенську рану, упевнився в тому, що його друг помре. Як йому розповісти все це матері й батькові Турі? Горе Марії Ломбардо жахало його. Та зараз треба було розіграти важливішу сцену: переконати Манфреді прихистити Гільяно в монастирі.

Пішотта подивився абатові просто в очі. Він не хотів прямо погрожувати, однак мав пояснити священникові, що в разі відмови той наживе собі смертельного ворога.

– Це мій кузен та найкращий друг Сальваторе Гільяно, – сказав Пішотта. – Як бачите, йому не пощастило, і дуже скоро Національна поліція шукатиме його по всіх довколишніх горах. І мене з ним. Ви наша єдина надія. Благаю, сховайте нас і покличете лікаря. Зробіть це для мене – і я довіку буду вашим другом.

На слові «друг» він зробив окремий наголос. Абат це помітив і все зрозумів. Він чув про юного Гільяно – хороброго хлопця, якого так поважали в Монтелепре, вправного стрільця й мисливця, мужнього над свої літа. Навіть «друзі друзів» спостерігали за ним як за потенційним рекрутом. Сам великий дон Кроче під час свого ділового й світського візиту до монастиря згадував його в розмові з абатом як того, хто може принести неабиякий прибуток.

Та розглядаючи непритомного Гільяно, абат був майже переконаний у тому, що цей чоловік потребує могили, а не прихистку й священника для останніх ритуалів, а не лікаря. Він мало чим ризикував, виконуючи прохання Пішотти, бо навіть на Сицилії не було нічого злочинного в тому, щоб дати притулок мертвому тілу. Однак абатові не хотілося, щоб цей юнак знав, яка мала ціна послуги, яку він збирається йому зробити, тож спитав:

– І чому ж вони вас шукають?

Пішотта завагався. Якщо абат дізнається про смерть поліцая, то може відмовити йому. Але якщо він не буде готовий до обшуків, які безперечно чекають на нього, то може зрадити їх. Він вирішив сказати правду й не барився.

Абат опустив очі зі скорботою за чергову душу, що потрапила до пекла, а також щоб уважніше роздивитися непритомне тіло. Через сорочку, якою Гільяно був перев'язаний, сочилася кров. Можливо, бідолашний помре зараз, поки вони розмовляють, і розв'яже всі їхні проблеми.

Як чернець-францисканець, абат був повен християнської доброчесності, але в ці страшні часи мав зважати на практичні та матеріальні наслідки своїх добрих справ. Якщо він прихистить хлопця й той помре, абат матиме з цього самий зиск: влада буде задоволена отримати мерця, родина довіку буде в нього в боргу. Якщо Гільяно опритомніє, його вдячність може бути ще суттєвіша. Чоловік із таким страшним пораненням зміг вистрелити й убити поліцая – корисно мати такого боржника.

Звісно ж, він може передати обох шельм Національній поліції, там із ними розберуться. Але що сам абат матиме з того? Влада неспроможна робити для нього більше, ніж уже робить. Там, де керують вони, у нього все гаразд, друзі йому потрібні по той бік паркану. Зрадивши цих юнаків, він хіба що заведе ворогів серед селян і викличе невмирущу ненависть обох їхніх родин. Абат не був дурний: він розумів, що рясa не порятує його від вендети, яка неодмінно ітиме за зрадою. До того ж він розумів Пішотту: юнак далеко зайде, перш ніж стане на стежку до пекла. Ні, не можна несерйозно ставитися до ненависті селянина-сицилійця. Вони справжні християни й ніколи не спаплюжать образу Діви Марії, однак у запалі вендети можуть застрелити й самого папу за порушення омерти – старовинного кодексу мовчання перед будь-якою владою. У цьому краю з його незчисленими о`бразами Ісуса не вірили в підставляння другої щоки. У цій сповитій мороком землі «прощення» було притулком боягузів. Сицилійський селянин не знав, що таке милосердя.

В одному абат був переконаний: Пішотта ніколи його не зрадить. В одній зі своїх невеличких афер священик організував для юнака арешт і допит. Допит вів поліцай із таємної поліції Палермо, не один із телепнів-карабінерів. Він спочатку поводився м'яко, потім різко вдавався до грубості. Але ані обман, ані жорстокість не подіяли на Пішотту. Він мовчав. Тоді допитувач відпустив його й запевнив абата, що цьому юнакові можна доручити й важливіші справи. Відтоді Манфреді лишив у своєму серці особливе місце для Аспану Пішотти й часто молився за його душу.

Абат приклав два пальці до кістлявого зморщеного рота й свиснув. Прибігли ченці, і він розпорядився віднести Гільяно до дальнього крила монастиря, особистих кімнат Манфреді, де він ховав синів багатих фермерів, що дезертували з італійської армії в часи війни. Тоді одного з ченців відправив по лікаря до Сан-Джузеппе-Ято, за п'ять миль від монастиря.

Пішотта сів на ліжку й узяв друга за руку. Рана вже не кровила, і очі Турі Гільяно були розплющені, однак дивився він кудись поверх них. Його друг не

наважувався заговорити, він мало не плакав і тільки витирав Турі спітніле чоло. Шкіра була синювата.

За годину прибув лікар. Він бачив цілу орду карабінерів, що прочісували гори, і не здивувався, зрозумівши, що його приятель абат ховає пораненого. Це його не обходило: кого хвилюють уряд і поліція? Абат був друг-сицилієць, що потребував допомоги. І він постійно надсилав йому в неділі кошик яець, на Різдво – бочку вина, а на Великдень – молоде ягня.

Лікар оглянув Гільяно, перев'язав йому рану. Куля пройшла через живіт і, певно, розірвала важливі органи, принаймні в печінку точно влучила. Юнак втратив чимало крові, був блідий, немов привид: уся шкіра по тілу була синювато-біла. Лікар знав, що білина навколо вуст – одна з перших ознак скорої смерті. Він зітхнув і мовив до абата:

– Я зробив усе, що міг. Кровотеча зупинилася, але він уже втратив більше третини крові, це зазвичай смертельно. Тримайте його в теплі, напоїть молоком. Я лишу вам трохи морфію.

Він із жалем подивився на сильне тіло Гільяно. Пішотта прошепотів:

– Що мені сказати його батькові й матері? Чи є якась надія?

Лікар знову зітхнув.

– Кажи, що хочеш. Але рана смертельна. Він, схоже, сильний юнак, то, може, ще кілька днів і проживе, але сподіватися нерозумно.

Він помітив відчай в очах Пішотти й мимовільне полегшення на обличчі абата та з іронією додав:

– Звісно ж, у цьому святому місці завжди може статися диво.

Абат та лікар вийшли. Пішотта нахилився до друга витерти піт з його чола й з подивом помітив тінь насмішкватості в його очах. Ці очі були темно-карі, зі сріблястим кільцем навколо. Юнак нахилився ближче. Турі Гільяно шепотів, бо говорити йому було важко:

– Скажи матері, що я повернуся додому.

А тоді Турі зробив те, що Аспану в прийдешні роки ніколи не забуде. Руки пораненого раптово злетіли в повітря й схопили Пішотту за волосся. То були сильні руки, умирущий не може мати такі. Вони притягнули його голову ще нижче.

– Слухайся мене, – сказав Гільяно.

Наступного ж ранку, після того як йому зателефонували батьки Гільяно, Гектор Адоніс приїхав до Монтелепре. Він нечасто бував у своєму тамтешньому будинку, бо в молодості ненавидів містечко, у якому народився, і особливо уникав його в період Фести. Його завжди бентежили прикраси: ця пишна яскравість здавалася йому підлою маскою на міській бідності. Та й

під час Фести йому завжди доводилося терпіти приниження: п'яні чоловіки збиткувалися з його низького зросту, жінки презирливо посміхалися.

Не допомагало й те, що Адоніс був значно освіченіший за них. Наприклад, вони так пишалися тим, що кожна родина фарбувала будинок саме в той колір, що і їхні батьки. Вони не знали, що колір будинків видавав походження їхніх мешканців, кров, успадковану від предків разом із житлом. Кілька століть тому нормани фарбували будинки в білий колір, греки завжди брали блакитну фарбу, араби – різні відтінки рожевого й червоного. А євреї використовували жовту. Тепер усі вони вважали себе італійцями, сицилійцями. Кров за тисячу років так змішалася, що визначити, ким був домовласник, не вдавалося навіть за рисами його обличчя, і коли сказати тому, хто жив у жовтому будинку, що він має предків-євреїв, то можна було дістати ножа в живіт.

Аспану Пішотта жив у білому будинку, хоча більше скидався на араба. У домі Гільяно переважав грецький блакитний колір, та й обличчя Турі теж було істинно грецьке, хоча тіло він успадкував швидше у квітучих ширококістних норманів. Однак уся ця кров стопилася в дещо дивне й небезпечне, утворивши справжнього сицилійця, і саме це сьогодні привело Адоніса до Монтелепре.

На кожному розі Віа Белла стояла пара карабінерів: суворі обличчя, гвинтівки й автоматичні пістолети готові до бою. Починався другий день Фести, але ця частина міста була безлюдна, на вулицях не було навіть дітей. Гектор Адоніс поставив автомобіля перед домом Гільяно, на тротуарі. Патрульні з підозрою спостерігали за ним, аж поки він не вийшов з авто: тоді коротка фігура професора викликала на їхніх обличчях посмішки.

Двері йому відчинив Пішотта, він і провів усередину. Батьки Гільяно чекали на кухні, на столі стояв сніданок із холодної ковбаси, хліба й кави. Марія Ломбардо була спокійна, адже її любий Аспану запевнив: син одужає. Злості в жінці було більше, ніж страху. Батько Гільяно виглядав швидше гордим, аніж сумним: його син довів, що він чоловік, він вижив, тоді як його ворог помер.

Пішотта знову розповів усе, цього разу – з доброзичливим гумором. Про рану Гільяно говорив як про дрібницю, зовсім побіжно згадав про те, як героїчно ніс Турі вниз до монастиря. Але Гектор Адоніс розумів, що худорлявому Пішотті мало бути дуже важко подолати три милі складного маршруту з пораненням. Ще йому спало на думку, що він надто швидко зіскочив з описання рани. Тепер Адоніс боявся найгіршого.

– Як карабінери дізналися, що йти треба сюди? – запитав він. Пішотта розповів про те, як Гільяно віддав свої документи.

Мати Турі заголосила:

– Чому він не віддав ім сир? Чому поліз у бійку?

Батько різко перервав дружину:

– А що він мав робити? Донести на того бідолашного фермера? Так він назавжди зганьбив би своє прізвище.

Гектора Адоніса вразила суперечність цих зауваг. Він знав, що мати Гільяно значно сильніша й пристрасніша за батька. І все одно в її словах було смирення, а от у словах її чоловіка – виклик. А Пішотта, цей хлопець, Аспану – хто міг би подумати, що він буде такий відважний, урятує товариша, доправить його до безпечного місця? А тепер так холоднокривно брехатиме батькам про рану, якої зазнав їхній син.

– Якби ж він не віддав своїх документів, – сказав батько Гільяно. – Наші друзі присягнулися б, що він був тут, на вулицях.

– Його все одно заарештували б, – відповіла мати й заридала. – А тепер йому доведеться жити в горах.

– Треба переконатися, що абат не видасть його поліції, – мовив Гектор Адоніс.

– Не наважиться, – нетерпляче відповів йому Пішотта. – Знає, що я повішу його на його ж рясі.

Адоніс змірив хлопця довгим поглядом. У цьому юнакові чаїлася смертельна загроза. Йому подумалося, що нерозумно було так ранили его молодого чоловіка. Поліція ніколи не зрозуміє, що можна доволі безкарно образити старшого чоловіка, якого вже принизило саме життя, і він не братиме близько до серця зневагу іншого представника роду людського. Але для молоді такі образи смертельні.

Вони шукали розради в Гектора Адоніса, який уже допомагав їхньому синові раніше. Гектор мовив:

– Якщо поліція дізнається, де він, абат не матиме вибору. Він і так під підозрою в певних питаннях. Гадаю, краще буде з вашого дозволу попросити мого друга дона Кроче Мало поговорити з абатом.

Родина була здивована тим, що він знає великого дона, крім Пішотти, який обізнано посміхнувся.

– А ти що тут робиш? – різко спитав його Адоніс. – Тебе впізнають, заарештують. Вони мають твій опис.

Пішотта зневажливо відповів:

– Ті двоє вояків у штани зі страху наклали. Вони й матінок своїх не впізнали б. Та й у мене є з десяток свідків, які присягнуть, що я вчора був у Монтелепре.

Адоніс набув найповажнішого свого професорського вигляду й авторитетно сказав батькам:

– Не намагайтеся відвідати сина чи комусь розповісти, де він, навіть найближчим друзям. Поліція всюди має шпигунів та інформаторів. Аспану ходитиме до Турі вночі. Щойно той зможе рухатися, я влаштую його переселення до іншого міста, аж поки все не заспокоїться. Тоді все можна буде владнати, потрібні лише гроші, і Турі зможе повернутися додому. Не

хвилюйтеся за нього, Маріє, бережіть здоров'я. А ти, Аспану, тримай мене в курсі.

Він обійняв батьків Турі. Марія Ломбардо ще плакала, коли він ішов.

Професор мав чимало всього зробити. Найважливіше – поговорити з доном Кроче й переконатися, що Турі буде в безпеці у своєму сховку. Дякувати Богу, уряд у Римі не пропонував винагороди за інформацію про вбивство поліція, бо тоді абат продав би Турі так швидко, як одну зі своїх святих реліквій.

Турі Гільяно непорушно лежав на ліжку. Він чув, як лікар оголосив його рану смертельною, але повірити не міг, що справді помирає. Йому здавалося, що тіло висить у повітрі без болю, без страху. Він не помре, ніколи. Турі не знав, що втрата великої кількості крові викликає ейфорію.

Удень про нього піклувався один із ченців, поїв його молоком. Увечері приходили абат та лікар. Пішотта відвідував його вночі, тримав за руку, оберігав протягом довгих страшних годин темряви. Так минуло два тижні, і лікар сказав, що сталося диво.

Турі Гільяно забажав, щоб його тіло загоїлося, щоб повернулася втрачена кров, щоб зрослися важливі органи, які розірвала куля в сталевій оболонці. В ейфорії, викликаній відтоком крові з його тіла, він мріяв про майбутню славу. Турі відчував у собі нову свободу – наче він більше не відповідає за те, що чинитиме від цієї миті. Закони суспільства й ще сильніші закони сицилійської родини більше не зв'язують його. Він вільний робити все що завгодно; кривава рана повернула йому невинність. І все це тому, що дурний карабінер підстрелив його через голову сиру.

Одужуючи, Турі знову й знову подумки повертався до тих днів, коли разом з іншими селянами збирався на площі містечка в очікуванні gabelotti – наглядачів великих маєтків, які наймали їх на поденну роботу, пропонуючи злиденну платню з презирливістю тих, хто тримає в руках уся владу. Згадував нечесний поділ врожаю, який лишав людей бідними після року важкої праці. Владну руку закону, що карав бідних і відпускав багатіїв.

Гільяно присягнувся: якщо він одужає від своєї рани, то подбає про справедливість. Ніколи більше він не буде безсилим хлопчиком, що віддається на милість долі. Він озброїться духовно й фізично. Турі був певен в одному: він ніколи більше не стоятиме перед світом безпорадно, як стояв перед Гвідо Кінтаню та поліцаєм, який підстрелив його. Того юнака, яким був Турі Гільяно, більше немає.

У кінці місяця лікар порадив йому відпочити ще чотири тижні, удаючись до невеликих фізичних навантажень, тож Гільяно вдягав вбрання ченця й гуляв територією монастиря. Абат полюбив юнака й часто складав йому компанію, розповідаючи про те, як замолоду подорожував до далеких країв. Прихильності абата сприяло й те, що Гектор Адоніс пожертвував йому чималу

суму грошей на молитви за бідних, та й сам дон Кроче радив абатові поцікавитися юнаком.

Гільяно ж був вражений тим, як жили ченці. У сільській місцевості, де люди мало не голодували, де робітники працювали в поті чола за п'ятдесят центів на день, ченці святого Франциска жили по-королівськи. Монастир насправді був велетенським, заможним маєтком.

У них був сад лимонів, гайок кремезних олив, не молодших за Христа. Невелика плантація бамбука, бійня, на яку вони зганяли стада своїх овець і поросят. Вільно паслися кури та індички – цілими зграями. Монахи щодня їли м'ясо зі спагеті, пили домашнє вино з власних підвалів та вимінювали на чорному ринку тютюн, бо курили, як демони.

Але й працювали вони тяжко. Удень гарували босоніж, підібгавши рясини до колін, і піт рясно лився з чіла. Щоб захистити від сонця голови з тонзурами, вони надягали чорні й коричневі американські капелюхи дивної форми, що їх абат обміняв на бочку вина в якогось офіцера, який займався постачанням війська. Ченці носили ці капелюхи по-різному: хтось погангстерськи загинав криси вниз, інші, навпаки, закручували догори так, щоб утворилися жолобки, де можна було тримати сигарети. Манфреді зрештою зненавидів ці капелюхи й заборонив носити, крім як під час роботи в полі.

У наступні чотири тижні Гільяно став таким же ченцем. На превеликий подив абата, він тяжко працював у полях і допомагав старим ченцям носити важкі кошики з фруктами та оливками до комори, де вони зберігалися. Гільяно почувався дедалі краще й діставав від роботи задоволення, тішився можливістю показати свою силу. Його кошики наповнювалися з гіркою, але коліна в нього ніколи не тремтіли. Абат пишався ним, казав, що Турі може лишатися в монастирі скільки захоче, бо має всі якості істинно Божої людини.

У ті чотири тижні Турі Гільяно був щасливий. Зрештою, фізично він повернувся з мерців, а в його голові плекалися мрії та дива. Йому подобалося товариство старого абата, який повністю довіряв йому, відкривши деякі таємниці монастиря. Старий вихвалявся, що все, що виробляє монастир, продається безпосередньо на чорному ринку, не проходячи урядові склади. Окрім вина: його поглинають самі ченці. Ночами тут чимало пиячать і грають в азартні ігри, навіть жінок сюди приводять, але абат заплющує на це очі.

– Часи важкі, – казав він Гільяно. – Обіцяна небесна винагорода надто далеко, людям потрібно розважитися зараз. Господь їм пробачить.

Одного дощового дня абат показав Турі інше крило монастиря, що використовували як склад. Там було повно святих реліквій, що виготовили старі ченці. Як і всі торгівці, абат оплакував тяжкі часи.

– До війни наші справи йшли чудово, – зітхав він. – Склад ніколи не стояв і наполовину повним. Ти тільки поглянь на святі скарби, які в нас тут лежать. Кістка рибини з тих, які помножив Христос. Посох Мойсея, з яким він шукав Землю Обіцяну.

Він замовк, із задоволенням вдивляючись в ошелешене обличчя Гільяно. Тоді кістляве обличчя старого розпливлося хитрою посмішкою. Копнувши величезну купу дерев'яних паличок, він весело мовив:

– Ось це був наш найкращий товар. Сотні шматків хреста, на якому розіп'яли Господа нашого. А в цій скриньці лежать мощі будь-якого святого, який спаде тобі на думку. На Сицилії немає господи, у якій не було б кістки святого. В окремій коморі в нас лежать тринадцять рук святого Андрія, три голови Івана Хрестителя та сім обладунків Жанни д'Арк. Узимку наші ченці іздять по різних містах і продають ці скарби.

Турі Гільяно розреготався, священник посміхнувся йому. Та юнак міркував про те, як бідноту завжди обманюють, навіть ті, хто вказує людям шлях до спасіння – це ще одна важлива річ, яку варто було пам'ятати.

Абат показав йому великий чан, повний медальйонів, благословенних кардиналом Палермо, тридцять плащаниць, які були на Ісусі, коли той помер, і двох чорних Пречистих Дів. Це спиноло сміх Турі. Він розповів Манфреді про статуетку чорної Диви, яку його мати так шанувала із самого дитинства: вона передавалася в її родині від покоління до покоління. Чи може й вона бути підробкою? Абат поплескав його по плечу й сказав, що цей монастир більше сотні років робить копії з якісного оливкового дерева. Та він запевнив Гільяно, що навіть копії мають свою цінність, адже їх робиться дуже мало.

Абат Манфреді не бачив нічого поганого в тому, щоб розповісти вбивці про такі незначні грішки святої людини. Та несхвальне мовчання Турі стривожило його. Захищаючись, він мовив:

– Пам'ятай, що ми, люди, які присвятили свої життя Богу, теж мусимо виживати в цьому жорстокому світі тих, хто не вірить в очікування небесної винагороди. У нас теж є рідні, ми мусимо допомагати їм, захищати їх. Чимало наших ченців бідні, походять із бідних родин, що, як ми знаємо, є сіль землі. Ми не можемо дозволити нашим братам і сестрам, небогам і двоюрідним, голодувати в ці складні часи. Сама Свята Церква нині потребує нашої допомоги, бо мусить захищатися від могутніх ворогів. З комуністами й соціалістами, з цими збоченими лібералами треба боротися, а на це потрібні гроші. Ті, хто вірують, так тішать нашу матір-церкву! Їхня потреба в наших святих реліквіях дає нам гроші на боротьбу з невірними й задовольняє потребу їхніх душ. Без нас вони витрачали б гроші марно на ігри, вино й безчесних жінок. Чи ти не згоден?

Гільяно кивнув, але з посмішкою. Такого юного хлопця сильно вразила зустріч із цим майстром лицемірства. Ця посмішка роздратовала абата: він очікував більшої вдячності від убивці, якому дав притулок, якого повернув від воріт смерті. Вдячність диктувала належно лицемірну відповідь, і надзвичайно щирю. Цей контрабандист, цей убивця, цей селянин Турі Гільяно мав би показати більше розуміння, християнського розуміння.

– Пам'ятай, що наша щира віра спирається на віру в дива, – суворо сказав він.

– Так, – відповів Гільяно. – Я всім серцем вірю в те, що ваш обов'язок – допомогти нам віднайти їх.

Він мовив це без зла, весело, широко прагнучи потішити свого благодійника. Але це все, що він міг зробити, щоб відверто не розсміятися.

Абат був задоволений і знову став приязний. Хлопець хороший, він насолоджувався його компанією в останні місяці, і приємно було знати, що він у глибокому боргу перед ним. І невдячним не буде, бо вже показав шляхетність свого серця. І словами, і справами він щодня демонстрував свою повагу до абата й вдячність йому. У його грудях билосяне жорстке серце злочинця. Що станеться з такою людиною в нинішній Сицилії, повній шпигунів, злиднів, бандитів та різноманітних грішників? «Що ж, – думав Манфреді, – якщо чоловік убив одного разу, він може зробити це знову, як буде необхідно». Тож він вирішив, що дон Кроче має настановити Турі Гільяно на істинний шлях у житті.

Одного дня, коли Турі Гільяно відпочивав у своєму ліжку, до нього прийшов незнайомий відвідувач. Абат представив його як отця Бенджаміно Мало, дорогого друга, а тоді лишив їх самих.

Отець Бенджаміно турботливо мовив:

– Дорогий мій юначе, сподіваюся, ви одужали від своїх ран. Святий абат розповів мені, що це було справжнє диво.

– Милість Божа, – ввічливо відповів Гільяно.

Отець Бенджаміно схилив голову, наче й сам дістав благословення.

Гільяно вивчав його. Цей священник ніколи не гарував у полях. Край його рясни був надто чистий, руки – надто м'які, обличчя – надто пухке й біле. Однак вираз його був цілком святенницький – покірний, повний християнського смирення. Голос теж був м'який та лагідний, коли отець Бенджаміно мовив:

– Сину мій, я вислухаю твою сповідь і дам тобі святе причастя. Очищений від гріхів, ти зможеш вийти у світ із чистим серцем.

Турі Гільяно пильно подивився на священника, що володів такою силою.

– Пробачте мені, святий отче, – сказав він. – Я ще не дійшов до каяття, а сповідатися до цього було б неширо. Але дякую вам за благословення.

Священник кинув і відповів:

– Так, це лише обтяжило б твої гріхи. Але я маю іншу пропозицію, можливо, практичнішу як для цього світу. Мій брат, дон Кроче, відправив мене до тебе, щоб запитати, чи не хочеш ти приєднатися до нього у Віллабі. Тобі добре платитимуть, і, звісно, як ти маєш знати, влада ніколи не наважиться зачепити тебе, поки ти під його захистом.

Гільяно був ошелешений тим, що слава про його вчинок дійшла до такого, як дон Кроче. Він знав, що має бути обачним, бо зневажав мафію й не хотів пійматися в її тенета.

– Це велика честь, – сказав він. – Я вдячний вам і вашому братові. Але мушу порадитися зі своєю родиною, вшанувати бажання своїх батьків. Дозвольте поки що відмовитися від вашої щедрої пропозиції.

Він побачив, що священник здивований. Хто на Сицилії відмовляється від захисту великого дона? Тож Турі додав:

– Може, за кілька тижнів я зміню думку й навідаюся до вас у Віллабу.

Отець Бенджаміно опанував себе й підняв руки на знак благословення.

– Іди з Богом, сину мій, – мовив він. – Тобі завжди будуть раді в домі мого брата.

Він перехрестив Турі й пішов.

Турі Гільяно знав, що час іти звідти. Коли того вечора до нього навідався Аспану Пішотта, Гільяно розповів йому, що слід підготувати до його повернення в зовнішній світ. Він бачив, що друг змінився так же, як і він сам. Пішотта ані здригнувся, ані заперечив жодного наказу від того, кого знав усе життя. Зрештою Турі сказав йому:

– Аспану, ти можеш піти зі мною чи лишитися зі своєю родиною. Роби те, що вважаєш за потрібне.

Пішотта всміхнувся.

– Думаєш, я дозволю тобі забрати собі всю славу та веселощі? Відпущу тебе бавитись у гори, поки сам тягатиму на роботу віслюків та збиратиму оливки? А що ж наша дружба? Чи я маю відпустити тебе в гори самого, коли ми змалечку гралися й працювали разом? Я повернуся до Монтелепре тільки тоді, коли туди вільним повернешся ти. Тож годі дурних балачок. Я прийду по тебе за чотири дні. На те, чого ти від мене хочеш, потрібен час.

Ці чотири дні Пішотта був зайнятий. Він уже відстежив того вершника-контрабандиста, що запропонував знайти пораненого Гільяно. Його звали Маркуцці, він займався серйозною контрабандою під захистом дона Кроче та Гвідо Кінтани й викликав у людей острах. Його дядько мав таке ж ім'я і був одним із ватажків мафії.

Пішотта дізнався, що Маркуцці регулярно їздив із Монтелепре до Кастелламаре. Аспану знав фермера, що тримав мулів контрабандиста, і коли побачив, що тварин забирають із поля й ведуть до сараю під містом, то зрозумів, що Маркуцці наступного дня рушить у дорогу. На світанку Пішотта влаштувався на тій дорозі, якою мав їхати Маркуцці, і чекав на нього з лупарою, яку чимало сицилійських родин тримали в господарстві. Воістину, смертельна сицилійська рушниця була така поширена й так часто використовувалася для вбивства, що, коли Муссоліні зачищав мафію, він наказав знести всі кам'яні стіни щонайбільше до трьох футів, щоб убивці не могли влаштовувати за ними засідки.

Пішотта вирішив убити Маркуцці не лише тому, що контрабандист пропонував допомогти поліції вбити пораненого Турі, а й тому, що він вихвалявся цим перед своїми друзями. Убивши контрабандиста, він застереже всіх тих, хто може зрадити Гільяно. І йому потрібна зброя, що, як він знав, у Маркуцці є.

Довго чекати не довелося. Контрабандист вів порожніх мулів до Кастелламаре, де мав забрати товар, тож поки був недбалий. Він вів головного мула гірською стежиною, перекинувши рушницю через плече, замість того щоб тримати її наготові. Побачивши Пішотту на стежці перед собою, він не стривожився. Перед ним був усього лише невисокий худий хлопець із вузькими франтуватими вусами й дратівливою посмішкою. Тільки коли Пішотта дістав лупару з-під куртки, Маркуцці зосередив увагу на ньому.

Він грубо сказав:

– Ти помилився дорогою. Я ще не забрав свої товари. І цих мулів захищають «друзі друзів». Будь розумником і знайди собі іншого клієнта.

– Я хочу тільки забрати твоє життя, – м'яко відповів Пішотта й усміхнувся.
– Був день, коли ти хотів побути героєм перед поліцією. Кілька місяців тому. Пригадуєш?

Маркуцці пригадав. Він розвернув мула начебто випадково, щоб прикрити руку від Пішотти, дістав пістолета з-за ремня й водночас смикнув повід мула, щоб вийти на зручну позицію. Останнім, що він побачив, була усмішка Пішотти, коли лупара вирвала його тіло із сідла й кинула в порох на дорозі.

Пішотта з похмурою радістю встав над тілом і зробив іще один постріл йому в голову, тоді забрав пістолета з руки Маркуцці та рушницю, яка висіла на ремні на його грудях. Переклав до своїх кишень усі кулі для рушниці з кишень покійного. Тоді швидко й ретельно розстріляв усіх чотирьох мулів – попередження для тих, хто може допомагати ворогам Гільяно, хоч і не прямо. Він стояв на дорозі, тримаючи в руках лупару, повісивши рушницю мерця через плече, з пістолетом за поясом. Він не відчував жалю, власна жорстокість тільки тішила його. Бо, попри любов до друга, він завжди певним чином протистояв йому. І хоча Пішотта визнав Турі своїм ватажком, та завжди відчував, що мусить доводити своє право на їхню дружбу й бути таким же відважним і таким же розумним. Тепер він теж вийшов із чарівного кола дитинства, кола суспільства, і приєднався до Турі за його межами. Цим він навіки прив'язав себе до Турі Гільяно.

За два дні, перед вечірньою трапезою, Гільяно покинув монастир. Він обійняв кожного з ченців, коли вони зібралися в трапезній, подякував їм за доброту. Ченцям було прикро його відпускати. Так, він ніколи не виконував із ними релігійних ритуалів, не сповідався й не покаювся за скоєне вбивство, але деякі з цих ченців почали своє доросле життя з подібних злочинів і не судили його.

Абат провів Гільяно до воріт монастиря, де на нього чекав Пішотта. Турі отримав від нього подарунок на прощання – статуетку чорної Диви Марії, копію тієї, що була в Марії Ломбардо, матері Гільяно. Пішотта мав американський брезентовий наплічник, і Гільяно поклав чорну Діву туди.

Пішотта скептично споглядав, як прощаються абат і Гільяно. Він знав, що Манфреді – контрабандист, таємний член «друзів друзів» і справжній рабовласник для своїх бідолашних ченців. Тож він не міг зрозуміти сентиментальності їхнього прощання. Юнакові не спадало на думку, що любов, приязнь і повагу, які викликав у нього Турі, він міг викликати й у таких старих і владних чоловіках, як абат.

Хоча прихильність абата була щира, вона забарвилася корисливістю. Він знав, що цей хлопець одного дня може стати на Сицилії силою, на яку варто зважати. Це запламувало його шлях побожності. Турі Гільяно ж був щиро йому вдячний. Абат урятував його життя, але на додачу до того ще й настановив його щодо багатьох речей і склав йому чудову компанію, навіть дозволив користуватися власною бібліотекою. Дивовижно, але він тішився і з софістики абата, вона видавалася йому хорошою рівновагою в житті: робити добре, не завдаючи великої шкоди, врівноважити свою владу, щоб життя йшло гладко.

Абат та Турі Гільяно обійнялися. Турі мовив:

– Я в боргу перед вами. Згадайте про мене, коли вам знадобиться допомога, будь-яка. Зроблю все, що ви попросите.

Абат поплескав його по плечу.

– Християнське добро не вимагає відплати, – мовив він. – Повертайся на Господній шлях, сину мій, і віддавай йому належне.

Однак то були завчені слова, бо він добре знав таку юнацьку невинність. З неї може повстати в полум'ї диявол, щоб зробити все, що захоче. Він не забуде обіцянки Гільяно.

Попри протести Пішотти, Турі вдягнув брезентового наплічника, і вони разом вийшли за ворота монастиря. Не озираючись.

Розділ 6

З виступу краю скелі поблизу верхівки Монте-д'Оро Гільяно та Пішотта могли дивитися вниз, на Монтелепре. Там, кількома милями нижче від них, уже боролися з настанням темряви, запалюючи світло в будинках. Гільяно уявив собі, що чує музику з гучномовців на площі: там завжди транслювали римські радіостанції на втіху містянам, які прогулювалися перед вечірньою трапезою.

Однак гори були оманливі. На те, щоб спуститися до містечка, знадобилося б дві години, а щоб піднятися назад – іще чотири. Гільяно та Пішотта часто

бавилися тут у дитинстві, знали кожен камінчик на цій горі, кожну печеру, кожен тунель. Трохи далі в цій скелі був грот Б'янка – улюблена печера їхнього дитинства, більша за будь-який будинок Монтелепре.

Турі подумав, що Аспану добре виконав його накази. Печера була повна спальних мішків, каструль, коробок з боеприпасами, мішків із хлібом та іншими продуктами. У дерев'яній скрині лежали електричні кишенькові ліхтарики та газові лампи, ножі, було кілька каністр газу.

– Аспану, та тут назавжди можна оселитися! – засміявся він.

– На кілька днів, – відповів Аспану. – Коли карабінери почали тебе шукати, спочатку навідалися саме сюди.

– Боягузи шукатимуть нас тільки вдень, – сказав йому Турі. – Уночі ми в безпеці.

Гори огорнула темрява, однак небо було таке зоряне, що вони чудово бачили один одного. Пішотта відкрив брезентовий наплічник, заходився діставати одяг та зброю. Турі Гільяно озброювався повільно й урочисто. Знявши рясученця, він вбрався в молескінові штани, тоді вдягнув величезного кожуха з багатьма кишнями. Два пістолети він заткнув за пояс, закріпив під кожухом автоматичний пістолет так, щоб його можна було прикрити, але й негайно вихопити за потреби. Застібнув на талії патронташ, поклав коробки з кулями до кишень. Пішотта передав йому ножа, який він сховав в одному з армійських чобіт. Ще один маленький пістолет пішов до плетеної кобури, прикріпленої з внутрішнього боку кожуха до відвороту. Зброю та боеприпаси він ретельно перевірів.

Гвинтівку Турі відкрито перекинув через плече. Нарешті він був готовий. Усміхнувся Пішотті, у якого були тільки лупара та ніж у чохлі за спиною.

– Я почуваюся голим, – сказав Пішотта. – Ти хоч можеш ходити в усьому цьому залізязчі? Якщо раптом упадеш, я тебе на ноги не поставлю.

Гільяно досі всміхався загадковою усмішкою дитини, яка вірить, що весь світ лежить біля її ніг. Величезний шрам на тілі щемів від ваги зброї та боеприпасів, але він радо вітав цей біль. Він очищав його.

– Я готовий до зустрічі з батьками, та й з ворогами теж, – сказав він Пішотті.

Двое юнаків рушили вниз довгою звивистою стежиною з вершини Монте-д'Оро до Монтелепре.

Вони йшли під склепінням зірок. Турі Гільяно, озброєний проти смерті та її посіпак, насолоджувався пахощами далеких садів лимонових дерев і диких квітів і відчував спокій, якого ніколи ще не знав. Він більше не був безпомічний перед будь-яким ворогом ззовні й більше не мав розважати свого внутрішнього ворога, що сумнівався в його мужності. Якщо він завдяки своїй волі не помер, побажав, щоб його порване тіло зрослося, то тепер вірив, що може зробити це ще й ще раз. Гільяно більше не сумнівався в тому, що на нього чекає велична доля. Він теж володів магією тих середньовічних

героїв, які не могли померти, поки не дійдуть до завершення своєї довгої оповіді, доки не досягнуть своєї найвеличнішої перемоги.

Він ніколи не полишить цих гір, цих олив, цієї Сицилії. Турі не дуже чітко уявляв собі, якою буде його майбутня слава, але він у ній не сумнівався. Він ніколи більше не буде бідним юним селянином, який боїться карабінерів, суддів, продажного закону, що стирає все на порох.

Юнаки спустилися з гір до тих доріг, що вели до Монтелепре. Вони проминули замкнену статую Діви Марії з немовлям – їхні блакитні шпакльовані вбрання сяяли у світлі місяця, як море. Фруктові дерева пахнули так солодко, що Гільяно мало не паморочилося в голові. Він побачив, як Пішотта зупинився зірвати опунцію, солодку від нічного повітря, і відчув приплив любові до друга, який урятував йому життя, любові, що сягала корінням проведеного разом дитинства. Він хотів розділити з другом своє безсмертя. Їм ніколи не судилося померти двома безіменними селянами на гірському схилі. Охоплений надміром почуттів, Гільяно вигукнув:

– Аспану, Аспану, я вірю, вірю!

І побіг униз останнім схилом поміж примарних білих брил, повз замкнені святилища Христа та святих мучеників. Поряд із ним, сміючись, біг Пішотта, і вони разом увірвалися в місячне світло, що омивало дорогу до Монтелепре.

Гори перейшли із сотню ярдів зеленого пасовиська, яке вело до стін перших будинків на Віа Белла. Кожен дім за цими стінами мав власний город із томатами, іноді – самотню оливу чи лимонове дерево. Хвіртка до саду Гільяно була незамкнена, і двоє юнаків тихо прослизнули всередину, де на них чекала мати Турі. Вона впала в його обійми, і сльози струменіли по її обличчю. Вона палко поцілувала його, шепочучи:

– Мій любий сину, любий сину...

А Турі Гільяно вперше в житті зрозумів, що стоїть у світлі місяця, не відповідаючи на її любов.

Було майже опівночі, місяць сяяв яскраво, тож вони поспішили до будинку, щоб їх не помітили шпигуни. Вікна були міцно зачинені, а родичі Гільяно та Пішотти – розставлені по вулицях, щоб попередити про патрулі поліції. У будинку чекали друзі та рідні Гільяно, які зібралися, щоб відсвяткувати його повернення. Стіл накрили пишно, наче на Великдень. У них була ця одна ніч, перш ніж Турі оселиться в горах.

Батько Гільяно обійняв його й схвально поплескав по спині. Обидві сестри були там, і Гектор Адоніс. Ще була сусідка – жінка на ім'я Ла Венера, вдова років тридцяти п'яти. Її чоловіком був відомий бандит на прізвище Канделерія – його близько року тому зрадили, і він потрапив у засідку поліції. Вона близько потоваришувала з матір'ю Гільяно, але Турі був здивований, побачивши її на цьому зібранні. Запросити її могла тільки його мати, і він на мить здивувався – чому?

Усі пили, іли й поводилися з Турі Гільяно так, наче він повернувся після довгої подорожі за кордон. А тоді батько захотів побачити його рану. Гільяно підняв сорочку, відкриваючи великий полум'яний шрам, тканини навколо якого досі були чорно-сині від пострілу. Мати почала голосити, а Турі з усмішкою сказав їй:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=40255180&lfm=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

1

З італійської приблизно перекладається як «голова над головами». (Тут і далі прим. пер.)

2

Буквально 90-й калібр, у переносному значенні – велике цабе, велика цяця (сицилійський сленг).

3

Обріз мисливської рушниці, який спочатку використовували сицилійські пастухи для захисту від вовків (вовк сицилійським діалектом – lupu), а згодом він став поширеною зброєю мафії.

4

Місце переговорів між Генрі VIII Англійським та Франциском I Французьким 1520 року, назване так за надзвичайну пишність і розкішне прикрашення.

5

Старшина (італ.).